

Extinderea gazoductului Iași- Ungheni spre Chișinău: Provocări și oportunități

Autori:

Ana Otilia Nuțu, Expert-Forum
Denis Cenușă, Centrul Analitic Independent
Expert-Grup

Peer reviewer:

Alexandru Săndulescu, fost consilier pe politici
energetice al premierului Republicii Moldova

Chișinău, februarie 2016

Notă de limitare a responsabilității

Kingdom of the Netherlands

Acest document este publicat de către Expert Forum România și Expert-Grup Moldova cu suportul financiar oferit de Ambasada Olandei de la București. Opiniile din acest document aparțin autorilor și nu reflectă opinia donatorilor

Cuprins

Cuprins	3
Mesaje-cheie	4
Rezumat executiv	5
1. Descrierea generală a sectorului gazelor naturale din Moldova	6
Oportunități.....	11
Provocări	11
2. Aspecte legale și politice/geopolitice	11
Factorul legal	11
Factorul politic	12
Factorul geopolitic.....	13
Oportunități.....	14
Provocări	14
3. Aspecte economice / financiare	15
Oportunități.....	18
Provocări	19
4. Aspecte tehnice și de infrastructură	19
Oportunități.....	20
Provocări	20
Recomandări	21
Anexe	26
Anexa 1. Conținutul Pachetului Energetic III	26
Anexa 2. Datele privind situația din sectorul gazelor naturale	27
Anexa 3. Harta conductelor de gaz care tranzitează Moldova	28
Anexa 4 Harta rețelei de gaze din Moldova.....	29
Anexa 5 Planurile României de interconectare a Moldovei pe infrastructura de gaze	30

Mesaje-cheie

- Interesul autorităților moldovenești pentru diversificarea surselor de furnizare a gazelor naturale prin conectarea la rețelele de transport din România, liberalizarea completă a pieței, precum și pentru integrarea Moldovei în sistemul energetic al UE, a sporit cu precădere în perioada 2010-2013, odată cu aderarea la Comunitatea Energetică. Acest context a favorizat inaugurarea gazoductului Iași-Ungheni, în august 2014, investiție de EUR 26,5 milioane, circa 80% din cost fiind acoperit de partea română și UE, iar restul de Moldova. Capacitatea reală de transportare a gazoductului este de 1,5 miliarde de m³/an, volum de gaze naturale ce ar putea acoperi integral necesitățile de consum ale Moldovei (fără regiunea transnistreană). Cu toate acestea, volumul exportat din România prin această conductă, în 2015, a constituit doar 1 milion de m³ sau circa 1% din consumul total pe țară (fără raioanele de est ale Moldovei).
- Extinderea gazoductului Iași-Ungheni spre Chișinău, unde se consumă circa 50-60% din totalul gazului importat în Moldova, este un aspect fundamental pentru a crește interesul economic față de gazoduct, dar și pentru a materializa obiectivul de diversificare a surselor și rutelor de livrare a gazelor naturale, ce contribuie nemijlocit la securitatea energetică a țării și regiunii. Aspect ce este extrem de important în condițiile acțiunilor imprevizibile, deseori motivate politic, ale monopolistului regional Gazprom.
- Printre condițiile necesare care trebuie să fie îndeplinite de către Moldova pentru a spori fezabilitatea extinderii gazoductului Iași-Ungheni spre Chișinău se numără: (i) implementarea Pachetului Energetic III; (ii) asigurarea unui ANRE independent și eficient în ceea ce privește respectarea integrală a cerințelor privind accesul nediscriminatoriu al terței părți la rețelele de transport și de distribuție; (iii) stimularea cererii interne prin diversificarea sistemelor de furnizare, transport și distribuție de gaze naturale și soluționarea problemei datoriilor istorice la MoldovaGAZ; (iv) minimizarea impactului instabilității politice asupra proiectului de construcție a extinderii, care la fel afectează alocarea sprijinului financiar din partea UE.
- Este necesară și realizarea unor investiții în rețeaua de transport gaze naturale din România, în vederea creșterii capacității de export pe direcția Republica Moldova. Este de preferat ca aceste lucrări să fie realizate coordonat cu realizarea gazoductului Ungheni – Chișinău.

Rezumat executiv

Extinderea gazoductului Iași-Ungheni este un obiectiv major pentru sectorul energetic moldovenesc. Interconectarea sectorului moldovenesc de gaze cu piața gazelor naturale din România și cu cea europeană este primul pas pentru diversificarea surselor și rutelor de aprovizionare cu energie, ceea ce va duce la diminuarea monopolului MoldovaGAZ și la consolidarea securității energetice a țării. Totuși, gazoductul Iași-Ungheni este deocamdată mult subutilizat și poate fi valorificat doar prin extinderea conductei către Chișinău și creșterea capacității de transport gaze pe partea română.

Proiectul de conectare a Chișinăului la conducta Iași-Ungheni depinde în mod esențial de stabilizarea situației politice din Moldova și de voința fermă a decidenților de a duce proiectul la bun sfârșit, de aplicarea eficientă a legislației europene în energie, dar și de disponibilitatea resurselor financiare. Finanțarea externă, inclusiv pentru sectorul energiei, este condiționată de calitatea guvernării și de aplicarea reformelor solicitate de partenerii externi. Lipsa garanției că Moldova va păstra direcția integrării europene e un risc politic și geopolitic major care poate afecta dialogul cu România și UE și în sectorul energiei.

Extinderea gazoductului va avea efecte pozitive doar dacă furnizorii de gaze din România pot să intre efectiv în piața din Moldova și să concureze cu gazul rusesc furnizat prin MoldovaGAZ. În alte cuvinte, proiectul are sens doar dacă se aplică legislația europeană în domeniul energiei (Pachetul Energetic III, prevederile Acordului de Asociere cu UE) și anume separarea efectivă a furnizorului de transportator, accesul părților terțe la rețelele de transport și concurență reală în sectorul energiei.

O chestiune delicată a proiectului se referă la sustenabilitatea economică. Deși la faza inițială, gazoductul Iași-Ungheni, au predominat raționamentele politice, extinderea acestuia spre Chișinău (și accesul la rețea către Ucraina) îi sporește viabilitatea economică. Constrângerile economice majore provin din cererea internă relativ mică; incapacitatea populației de a achita facturile pentru gazul natural consumat la un nivel corespunzător unor prețuri de piață¹; datoria SA MoldovaGAZ față de concernul rus Gazprom (65% din PIB-ul moldovenesc în 2014), care o poate folosi oricând ca instrument de șantaj politic. Investitorii externi și creditorii internaționali sunt reticenți să se implice în sectorul energiei din Moldova din cauza instabilității politice, problemelor structurale din sector și poziției dominante a Gazprom.

Toate aceste probleme au soluții care presupun voință politică din partea decidenților moldoveni, dar ar aduce în schimb și implicarea mai activă a UE și a României. UE ar putea fi interesată să ofere mai mulți bani pentru interconectare (mai ales dacă gazul ar putea fi livrat și către Ucraina), însă doar cu garanția că conducta va crește realmente securitatea energetică în Moldova (și Ucraina). Poate fi suplimentată finanțarea pentru extinderea gazoductului după principiul "more-for-more" din ENP, condiționând-o de rezultate clare privind implementarea integrală și conformă a legislației care transpune normele europene, de pildă, întărirea și independența reglementatorului (ANRE). România poate contribui și ea prin transfer de know-how (de la ANRE și Ministerul Muncii) pentru reformele dureroase care trebuie puse în aplicare, dar și prin lobby în structurile europene pentru proiectele de interconectare cu Moldova. În paralel, e necesară restructurarea sectorului energetic, liberalizarea pieții și implementarea corespunzătoare a legislației europene.

---

¹ Rata încasării de la populație este de 100 % la energia electrică și la gazele naturale (conform ANRE). Problema este că prețurile reglementate rămân sub costuri, din cauza neajustării cu cursul de schimb MDL/USD. Si altă problemă este la CET-urile care nu plătesc, incasarea fiind mai slabă la energia termică.

1. Descrierea generală a sectorului gazelor naturale din Moldova

Disponibilitatea redusă de resurse energetice proprii, infrastructura energetică moștenită din perioada sovietică și conexiunea cu piața energetică din CSI, dar și faptul că sursele de energie nu sunt diversificate, constituie principalii factori care au determinat dependența energetică excesivă a Moldovei față de importurile de hidrocarburi din exterior. Cea mai complicată situație se observă în sectorul gazelor naturale, reprezentând 36%² din balanța energetică totală a țării, unde MoldovaGAZ, iar indirect producătorul rus Gazprom, deține de facto monopolul asupra furnizării, transportării și distribuției. Pătrunderea pe piață a altor actori este limitată din cauza lipsei accesului la infrastructura de transport, care ar permite livrarea gazului natural spre principalii consumatori (producătorii de energie termică și electrică și gospodăriile casnice).

Sectorul gazelor naturale este reglementat în baza Legii cadru nr. 123 cu privire la gazele naturale din 23 decembrie 2009, adoptată în contextul negocierilor privind aderarea Moldovei ca membru cu drepturi depline la Tratatul Comunității Energetice.³ Ca urmare a evoluției legislației europene și a cerințelor impuse de Comunitatea Energetică, Legea a fost modificată în 2011 și 2014, fiind revizuită în prezent pentru a corespunde exigențelor Pachetului Energetic III (Vezi Anexa nr. 1) Responsabil de funcționarea eficientă a pieței gazelor naturale este Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică a Republicii Moldova (ANRE), care potrivit legii nu se subordonează altor autorități publice. Totodată, membrii Consiliului de administrare al ANRE sunt numiți de către Parlament, care la fel adoptă bugetul anual al Agenției. În ANRE deciziile de reglementare se adoptă de către Consiliul de administrare. Cel puțin în teorie, ANRE ar trebui să fie un reglementator independent.

Poziția Gazprom

Concernul rus Gazprom monopolizează de facto piața gazelor naturale din Moldova. Acesta deține 50% (și indirect încă 13% prin acțiunile controlate de Transnistria) din acțiunile operatorului de sistem Societatea pe Acțiuni moldo-rusă MoldovaGAZ, înființată în 1999, iar cea din urmă este fondatorul operatorului sistemului de transport Moldovatransgaz.⁴ În plus, MoldovaGAZ controlează circa 70% din rețelele de distribuție din țară (12 companii fiice).

De regulă, Moldova contractează circa 1 miliard de m³/an de gaz natural, fără livrările destinate regiunii transnistrene. Astfel, importurile pentru 2014 au constituit circa 1,05 miliarde m³/an, iar alte circa 2 miliarde de m³/an au fost livrate regiunii transnistrene. Consumatorul major al gazului natural pe partea dreaptă a Nistrului este sistemul de încălzire și de producție a energiei electrice (43%), urmat de gospodăriile casnice (30%) și entitățile industriale (21%). În regiunea transnistreană, principalul consumator este Centrala termoelectrică de la Cuciurgan, care prin procesarea gazului natural produce energie electrică, ulterior comercializată operatorilor de pe malul drept. Totodată, Gazprom transportă prin Moldova gaze naturale spre Turcia și Balcanii de Vest (circa 20 miliarde de m³/an în 2012), ceea ce reprezintă aproape 11% din gazul rusesc exportat, asigurând în 2012 asigurând cca 50-60 milioane USD venit anual pentru MoldovaGAZ.⁵

Gazul natural rusesc este achiziționat în baza contractului de livrare pentru perioada 2007-2011, semnat între Gazprom și SA MoldovaGAZ, în decembrie 2006. Prețul la gazele naturale este calculat în baza prețului global la petrol pentru ultimele 9 luni. Astfel, diminuarea considerabilă a prețului la petrol a influențat semnificativ costul pentru gazele naturale, care a scăzut până la 252,5 USD/1000 m³ în perioada aprilie-iulie 2015 față de 382 USD/1000 m³ în 2012. Pentru anul 2015, ANRE a considerat un preț mediu de import al gazelor naturale de 260 USD/1000 m³ având în vedere prețul de 316,77 USD/1000 m³ în trimestrul I, 258,79 USD/1000 m³ pentru trimestrul II și estimări de 214,25 USD/1000 m³ pentru trimestrul III și de 204,93 USD/1000 m³ pentru trimestrul

² https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/DOCS/3872267/EnC_IR2015WEB.pdf

³ <http://soros.md/files/publications/documents/studiu%20Securitatea%20energetica%20a%20RM.pdf>

⁴ <http://date.gov.md/ckan/ro/dataset/11736-date-din-registrul-de-stat-al-unitatilor-de-drept-privind-intreprinderile-inregistrate-in-repu/resource/7f2b2df4-3601-4a4d-8fdc-e25a93dbe911>

⁵ Kamil Cașus, The Iasi-Ungheni pipeline: a means of achieving energy independence from Russia? Moldova's attempts at gas supply diversification, 2013

IV. Deoarece partea rusă se opune, negocierea unui nou contract pe termen lung este amânată, livrările noi având loc în baza contractului din 2006 actualizat anual. Parțial, acest lucru este condiționat de poziția Gazprom, care în schimbul unui nou contract de durată cere ca Moldova să renunțe la Pachetul Energetic III, iar pe termen lung ca să abandoneze Comunitatea Energetică. În același context, partea rusă invocă datoriile istorice ale SA MoldovaGAZ față de Gazprom (4,8 miliarde USD, dintre care 85-90% revin părții transnistrene), care ar fi garantate de stat, potrivit unui protocol semnat cu Gazprom în 2006. Deși ieftinirea petrolului creează avantaje de preț substanțiale pentru gazul natural achiziționat în baza contractului vechi cu Gazprom, aceste beneficii au caracter temporar și perpetuează riscurile ce țin de securitatea energetică a Moldovei. De pildă, nu există nicio garanție că Gazprom n-ar putea modifica chiar formula de preț.

Problema majoră structurală a sectorului de gaze în Moldova provine astfel din două surse. Pe de o parte, amenințarea Gazprom că nu va prelungi contractele de livrare cu gaze, atâta vreme cât Moldova este dispusă să aplice integral regulile europene care favorizează concurența reală cu implicarea altor furnizori de gaze din România. Pe de altă parte, consumatorii moldoveni au o capacitate redusă să plătească integral pentru gazele furnizate de MoldovaGAZ. E important de menționat că datoria pentru gazele naturale reflectă și consumul de energie electrică produsă de centrala de la Cuciurgan, dar și energia termică și electrică produsă în CET-urile din Chișinău, de unde provine și o bună parte din datoria istorică de 4,8 miliarde USD.

Un studiu al Băncii Mondiale arată că, pentru a recupera integral costurile, prețurile pentru energia electrică ar trebui să crească cumulativ cu 73-113% între 2014-2020, iar pentru energia termică, cu 21-80% până în 2016 și cu 30-78% până în 2020. Acest lucru ar genera numeroase probleme sociale, cauzate de "sărăcia energetică", iar asistența socială ar trebui să crească de la 0,5% din PIB la 1,9-2,2% din PIB în 2016 și 1,3-1,7% în 2020⁶. Câtă vreme datoriile se cumulează, Gazprom are în permanență o pârghie pentru întreruperea furnizării de gaze sau, posibil, chiar executarea unor datorii care i-ar permite obținerea unei ponderi mai mari în MoldovaGAZ și respectiv asupra întregului sistem al gazelor naturale. În același timp, reticența decidenților moldoveni de a crește prețurile pentru energie, condiționată de implicațiile politice și social-economice, reduce profitabilitatea furnizării de gaze în condiții de piață dinspre România.

Diversificarea surselor de aprovizionare

După 2009, viziunea autorităților moldovenești asupra sectorului energetic s-a schimbat esențial. În acest context, a fost adoptată Strategia Energetică pentru perioada 2013-2030⁷, care a înlocuit vechea strategie pentru perioada 2007-2020. Noul document revizuieste rolul Federației Ruse în sectorul energetic moldovenesc și evidențiază importanța diversificării surselor de furnizare gazelor naturale prin conectarea la rețelele de transport din România, liberalizarea completă a pieței, precum și prin integrarea Moldovei în sistemul energetic al UE. Totodată, Strategia prognoza că, cel puțin până în 2015, Federația Rusă va rămâne unicul furnizor de gaze naturale al Moldovei, singura rută fiind cu tranzit prin Ucraina.

Diversificarea surselor de aprovizionare a figurat în lista angajamentelor asumate de către Moldova odată cu aderarea la Comunitatea Energetică (octombrie 2010). Astfel, Moldova și-a asumat transpunerea eficientă a legislației europene în domeniul energiei, în particular în sectorul gazelor naturale, în vederea integrării Moldovei în piața energetică europeană. Eforturile privind diversificarea surselor de furnizare a gazelor naturale au sporit odată ce Moldova s-a angajat să transpună Pachetul Energetic III. Acesta prevede accesul nediscriminatoriu al părții terțe la rețelele de transport al gazelor naturale, separarea efectivă a producătorului de furnizor, asigurarea dreptului de a schimba furnizorul de către consumatori etc. Angajamente de natură juridică cu privire la diversificarea surselor sunt invocate în Acordul de Asociere cu UE, semnat în iulie 2014. Astfel, în domeniul energiei, potrivit art. 76 al Acordului, Moldova și UE convin să coopereze, printre altele, în vederea integrării piețelor iar conform art.77 să colaboreze în vederea dezvoltării unei infrastructuri energetice menită să diversifice sursele, furnizorii de energie, dar și rutele de transport.

⁶ World Bank, Report on District Heating and Electricity Tariff and Affordability Analysis, October 2015

⁷ Strategia energetică a Republicii Moldova pînă în anul 2030

Însă aceste angajamente de aplicare a acquis-ului comunitar intră în conflict cu presiunile Gazprom, care poate să refuze prelungirea contractelor de livrare de gaze, dar și să solicite executarea unei părți din datoria de 4,8 miliarde USD, dacă Moldova aplică integral cerințele Pachetului III. Ca urmare, soluția de compromis a fost o derogare până în 2020 obținută de Moldova de la Articolul 9 al Directivei 2009/73/CE privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale. Articolul în cauză prevede separarea de proprietate a activităților de transport de cele de furnizare și distribuție a gazelor naturale - în fapt, tocmai separarea intereselor Gazprom de rețelele de transport și distribuție ale MoldovaGAZ. Acest lucru este esențial. Motivul pentru care directivele europene solicită separarea intereselor producătorilor și furnizorilor de operatorii rețelelor este acela că, dacă un furnizor poate influența rețeaua, în fapt, poate bloca accesul la piață al furnizorilor concurenți.

Gazoductul Iași-Ungheni și imperativul extinderii

Diversificarea surselor de furnizare a gazelor naturale poate avea loc prin asigurarea accesului gazului românesc în Moldova, realizabil prin intermediul a două proiecte:

1.1. Gazoductul Iași-Ungheni. Decis în 2010 ca prioritate politică de către Moldova, sprijinită de România și UE, gazoductul de 43 km din care 10,4 km pe teritoriul Republicii Moldova, a fost inaugurat în august 2014. Investiția fiind de 26,5 milioane EUR, circa 80% din cost fiind acoperit de partea română și UE, iar restul de Moldova. Gazoductul are o capacitate de transport de 1,5 miliarde de m³/an, ceea ce, teoretic, ar putea acoperi integral necesitățile de consum ale Moldovei (fără regiunea transnistreană). Cu toate acestea, proiectul este incomplet, ce s-a făcut până acum fiind doar prima fază: pe partea românească e nevoie de investiții în extinderea rețelei Transgaz cu două conducte totalizând 163 km și două stații de comprimare, pentru a livra Moldovei gaze la presiune și în cantități suficiente pentru a conta cu adevărat, iar pe partea moldovenească gazoductul trebuie extins până la locul unde există cea mai mare parte a cererii, la Chișinău.

Partea moldovenească a gazoductului este administrată de Vestmoldtransgaz, companie deținută integral de stat. Tariful de transport aplicat de Vestmoldtransgaz a fost stabilit inițial, de către ANRE în martie 2015, la valoarea de 20,90 MDL/1000mc, identic cu cel al MoldovaGAZ, urmând ca ANRE să calculeze ulterior valoarea corectă prin aplicarea metodologiei.

Drept urmare, operatorul moldovenesc de gaze naturale Energom a contractat, până acum, de la OMV Petrom doar 1 milion de m³/an de gaz natural, deși la etapa inițială România și-a exprimat disponibilitatea pentru circa 50 milioane m³/an anual. Contractarea unui volum de gaze limitat este condiționată de capacitatea de consum nesemnificativă din raionul Ungheni (10.350 consumatori, 280 de agenți economici) și de lipsa unor capacități de transport capabile să transfere volume semnificative de gaz din raionul Ungheni către alte regiuni. În plus, cu cât cantitățile transportate sunt mai reduse, cu atât tariful de transport al operatorului Vestmoldtransgaz va fi mai mare, motive pentru care în 2016 nici nu e sigur că Petrom va mai livra gaze către Moldova. Prin urmare, sporirea volumului de gaz achiziționat din România este limitată tehnic și nu este fezabilă din punct de vedere economic atât timp cât lipsește infrastructura necesară pentru livrarea gazului de la Ungheni către Chișinău, unde se consumă circa 50-60% din totalul gazului importat în Moldova (fără regiunea transnistreană). Astfel, extinderea gazoductului Iași-Ungheni este vitală pentru a crește interesul economic față de gazoduct, dar și pentru a materializa obiectivul de diversificare a surselor și rutelor de livrare a gazelor naturale, consolidând securitatea energetică a țării și a regiunii. Mai mult ca atât, după ani de ezitări, România a devenit din 2015 interesată realmente să exporte gaze naturale, inclusiv către Moldova. Existând și un interes al Uniunii Europene, în acest sens, sunt create premisele ca jumătate din suma necesară investițiilor pe partea românească să fie alocate în baza banilor europeni din Programul Operațional Infrastructură Mare 2014-2020. Investițiile pe partea românească (gazoductul Onești – Gherăiești, gazoductul Gherăiești – Iași precum și stații de comprimare la Onești și Gherăiești) au avantajul că asigură și îmbunătățirea alimentării cu gaze a nord-estului României, pe lângă posibilitatea exportului în Republica Moldova.

1.2. O alternativă pentru furnizarea de gaze din România ar fi interconectarea pe flux invers la Isaccea. Aceasta este punctul în care conducta de tranzit de gaze Federația Rusă-Ucraina-Moldova-Bulgaria intră în România. Proiectul, care ar însemna conectarea rețelei Transgaz la această conductă de tranzit și investiții pentru asigurarea accesului bidirecțional ar fi, potrivit unor estimări, mai ieftin pentru România (estimat la 65 milioane EUR, dacă se ia în calcul modernizarea a două compresoare și întărirea rețelei Transgaz). Cu toate acestea, proiectul

se lovește de mai multe probleme, atât pe partea moldovenească cât și pe partea românească. În ambele cazuri problemele țin de eventualele presiuni ale Gazprom pentru ca această conductă să nu permită accesul concurenților în piața de gaze din Moldova, Ucraina și Bulgaria:

- Rețeaua românească Transgaz e azi complet deconectată de conducta de tranzit, care e deținută de Gazprom, dar ar trebui să respecte condițiile Pachetului III. România are două cazuri de încălcare a legislației europene ("infringement")⁸ de la Comisia Europeană pentru faptul că această conductă de tranzit nu asigură acces bidirecțional și nu folosește capacitatea disponibilă pentru accesul altor furnizori, de exemplu, pentru export de gaze românești către Bulgaria. Două din cele trei conducte au contracte "de exclusivitate" (întreaga capacitate rezervată) pentru Gazprom până la sfârșitul lui 2015, respectiv 2016, după care nu mai există motiv ca această capacitate de transport, devenită disponibilă, să nu fie pusă în piață. Cu toate acestea, guvernul României a întârziat proiectul interconectării fizice, negociind din 2012 amânarea procedurilor de infringement și tergiversând evaluarea exactă a costurilor proiectului, care este eligibil pentru fonduri europene.

- Pe lângă constrângerile întâmpinate de partea românească, probleme esențiale se observă de asemenea în cazul Moldovei, unde livrările de gaz până în Chișinău trebuie să aibă loc prin rețeaua existentă, deținută de MoldovaGAZ. Dată fiind dificultatea aplicării Articolului 9 din Directiva 2009/73/CE în Moldova, dar și observând experiența României cu accesul la conducta de tranzit, este puțin probabil că Gazprom nu va face presiuni pentru ca gazul să nu fie preluat în sistemul controlat de facto de Moldovaz, sub pretextul unor dificultăți tehnice. Astfel, lipsesc asigurări că realmente consumatorii finali pot opta pentru furnizori sau surse de gaz, fără ca Gazprom să poată influența accesul acestora la rețea și să distorsioneze, astfel, concurența.

- Disponibilitatea gazelor românești în zona Isaccea este în prezent redusă, impediment ce va fi eliminat odată cu începerea exploatarea zăcămintelor din Marea Neagră.

- Până a ajunge în Republica Moldova, conducta de tranzit traversează teritoriul Ucrainei, iar Ucraina s-a dovedit imprevizibilă în ceea ce privește regimul de proprietate al activelor energetice ce traversează teritoriul său. De exemplu, în 2014 a naționalizat liniile electrice ce fac legătura cu Republica Moldova, inclusiv Isaccea – Vulcănești.

---

⁸ Transgaz, Development Plan for the National Gas Transmission System 2014 - 2023

Planurile de investiții ale României pentru interconectarea infrastructurii de gaze

Prioritățile de investiții pentru interconectarea rețelei de gaze din România până în 2020 sunt:

- Cele trei faze ale conductei Bulgaria-România-Ungaria-Austria (BRUA). La începutul anului 2016, prima fază a obținut finanțare de la UE la mecanismul Connecting Europe Facility. Cea de a doua fază va fi propusă pentru următoarea rundă de finanțare CEF. Pe scurt, cele trei faze ale proiectului, care urmează să fie finalizate până în 2020, reprezintă investiții în conducte și compresoare, care ar permite atât exporturile fizice în Bulgaria și Ungaria, cât și investiții necesare pentru consolidarea rețelei naționale. Cu alte cuvinte, în 2020 România va avea opțiunea de a exporta gaz către Bulgaria și Ungaria.
- Consolidarea rețelei care permite accesul depozitelor de la Marea Neagră pentru BRUA și piața națională
- Fluxul invers la Isaccea pentru conducta de tranzit. Fluxul invers Isaccea va fi cel mai probabil utilizat în principal pentru export către Bulgaria prin conducta care tranzitează România, care acum are întreaga capacitate rezervată de Gazprom, și nu pentru export în Moldova. Proiectul nu are nici o sursă clară de finanțare (costurile sunt de aproximativ 65 de milioane de euro).
- Interconectarea cu Moldova, constând în conducte și compresoare în nordul României, pentru a permite exportul de gaze prin conducta Iași-Ungheni.

România a inclus într-adevăr în Programul Operațional Infrastructură Mare investițiile pentru a finaliza interconectorul Iași-Ungheni pe partea românească (165 km de conducte și două compresoare, în valoare de 110-120 milioane de euro). Planul este de a finanța 55 milioane din fonduri UE, și 55 de milioane contribuție Transgaz (credite comerciale, fonduri proprii, etc). De fapt, Transgaz și guvernul român au fost foarte activi pentru includerea acestor investiții în infrastructură Programul Operațional mare în 2015. În același timp, Transgaz poate accesa fondurile UE pentru această investiție numai dacă vin într-adevăr cu cofinanțarea de 55 de milioane de euro. Transgaz pare destul de interesat să se implice în Moldova, eventual chiar și cu o investiție directă în Vestmoldtransgaz, și chiar și- au exprimat în 2015 interesul pentru acest lucru, iar investiția pe teritoriul românesc are sens numai dacă Vestmoldtransgaz este realmente independent de interesele Gazprom și se construiește conducta Ungheni -Chișinău. Dacă Transgaz intră pe piața moldovenească, cu susținere instituțională puternică din partea Comisiei Europene (care ar putea oferi și o finanțare suplimentară), acest lucru ar putea ajuta, de asemenea și la schimbarea raporturilor de putere între diferitele interese din piața de gaze din Moldova, întrucât unii jucători existenți ar încerca să blocheze accesul furnizorilor din România la rețelele de gaze din Moldova.

Cu alte cuvinte, România va avea alternative 2020 să exporte gaz în alte țări, cum ar fi Ungaria sau Bulgaria. Cu toate acestea, în România există o voință reală de a investi, de asemenea, în interconectarea cu Moldova și de a contribui la îmbunătățirea guvernantei pe piața moldovenească.

1.3. Gazoductul Ungheni – Chișinău urmează să aibă o lungime de 117 km și un diametru de 600 mm. În cadrul acestui proiect se va construi la Chișinău o nouă stație de reducere presiune, GPRS3, ce va crea posibilitatea conectării directe a gazoductului cu rețeaua de distribuție gaze a municipiului. Totodată este prevăzută o legătură cu stațiile de reducere presiune existente GPRS1 și GPRS2, prin (semi)inelul magistral de gaze ce înconjoară Chișinăul, iar din GPRS1 se realizează și legătura cu sistemul de transport al MoldovaGAZ. Pe lângă alimentarea directă cu gaze a capitalei, evitând rețeaua de transport a MoldovaGAZ dar nu și rețeaua de distribuție a acestuia, se asigură din GPRS1 posibilități de a transfera bidirecțional gaze spre/dispre Ucraina și de a alimenta cu gaze termocentrala Cuciurgan într-o eventuală procesare de gaze. Costul estimat al proiectului este de circa 92 mil. Euro, estimare ce include și 10 % costuri neprevăzute.

Oportunități

- **Existența unor angajamente mutuale, între UE și Moldova, privind cooperarea în vederea dezvoltării infrastructurii energetice (interconectori).** Aceasta ar permite diversificarea surselor de furnizare a gazelor naturale, prevăzute expres în Acordul de Asociere (Art. 77).
- **Conducta Ungheni-Chișinău are avantajul că este administrată de Vestmoldtransgaz, o companie deținută de stat, independentă de Moldovatransgaz și care poate asigura accesul nediscriminatoriu al terței părți mai curând decât rețeaua moldovenească actuală, controlată de facto de Gazprom.**
- **Interesul din partea României care a dus la alocarea a circa cca 55 milioane EUR (47 milioane finanțare europeană, precum și cofinanțare din partea Transgaz) pentru interconectarea cu Moldova (2015), în Programul Operațional Sectorial Infrastructură Mare 2014-2020.** Suma acoperă jumătate din investițiile pe partea românească necesare pentru a furniza gaze Moldovei la capacitate maximă.

Provocări

- **Lipsa unei piețe funcționale de gaze naturale în Republica Moldova,** din cauza capacității reduse a consumatorilor moldoveni de a plăti prețuri de piață, dar și din cauza că MoldovaGAZ, deținută 50% de Gazprom, are o poziție dominantă în piața de gaze pe furnizare și controlează rețeaua de transport și 70% din cea de distribuție a gazului natural, la care ar trebui conectată conducta Ungheni-Chișinău.
- **Circa 85% din costul proiectului Ungheni-Chișinău urmează a fi acoperit din credite BEI și BERD, ceea ar putea fi dificil de recuperat din tarife decât dacă se cumpără o cantitate suficientă de gaze din România.** Fapt ce poate fi împiedicat, dacă în urma concurenței, Gazprom decide să scadă semnificativ prețul gazului sub nivelul celui oferit de producătorii români. În același timp, furnizorii din România ar putea să renunțe să livreze gaze dacă prețurile din piață nu devin competitive, atât pentru gaze, cât și pentru energia electrică și termică produsă pe bază de gaze (exact de aici provine majoritatea datoriei de 4,8 miliarde USD către Gazprom). Recuperarea investiției este problema clasică a infrastructurilor energetice construite în principal pentru creșterea siguranței în alimentare.
- **Presiunile Gazprom prin amenințarea cu întreruperea furnizării de gaze sau executarea unei părți a datoriei pot duce la reducerea voinței politice de a finaliza proiectul.** Totodată, reglementatorul ANRE poate fi supus unor presiuni directe sau indirecte. Fără un ANRE independent este imposibilă asigurarea faptului că conducta Ungheni-Chișinău respectă integral cerința accesului nediscriminatoriu al terței părți. La fel, ANRE trebuie să asigure că interconectarea cu rețelele de transport și distribuție deținute de MoldovaGAZ nu întâmpină "restricții tehnice" care să blocheze, de facto, accesul furnizorilor în piață pentru a livra gaze CET-urilor și consumatorilor casnici și non-casnici din zona Chișinăului.

2. Aspecte legale și politice/geopolitice

Construcția gazoductului Iași-Ungheni a deschis Moldovei accesul la piața de gaze naturale din UE, dar deocamdată nu este capabilă să diminueze radical dependența de sursele de gaze exportate din Federația Rusă via Ucraina. Diminuarea acestei dependențe poate avea loc doar cu condiția extinderii gazoductului și conectarea lui la consumatorii din Chișinău, iar de acolo prin rețeaua de transport către consumatorii din alte localități ale țării și către Ucraina. Proiectul de extindere a gazoductului este influențabil politic și geopolitic. Mai mult, sustenabilitatea proiectului dat depinde de gradul de aproximare a cadrului legal din Moldova la legislația europeană, în particular la Pachetul Energetic III.

Factorul legal

În prezent, se observă o întârziere în armonizarea Legii cu privire la gazele naturale la cerințele europene, prescrisă spre implementare de către Comunitatea Energetică până pe 1 ianuarie 2015. Astfel, elementele obligatorii ale Pachetului Energetic III referitor la sectorul gazelor naturale nu se regăsesc deocamdată în legislația națională, dar se conțin în proiectul Legii privind gazele naturale, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 776 din 28 octombrie

2015 și transmis spre examinare în legislativ pe 3 noiembrie. Cauza întârzierii invocată de către autorități este instabilitatea guvernelor, care pe parcursul lui 2015 au căzut de două ori (pe 12 iunie și respectiv pe 29 octombrie).

Legea nouă privind gazele naturale oferă oricărui producător dreptul de a avea acces nediscriminatoriu la rețelele de transport și distribuție a gazelor naturale. Totodată, noua Lege prevede ca ANRE să asigure respectarea principiului de separare de către operatorii de transport. Astfel, noua Lege trebuie să garanteze accesul părților terțe la rețelele de transport, dar și separarea eficientă a furnizorului de transportator. Fără aceste prevederi extinderea gazoductului Iași-Ungheni spre Chișinău poate fi compromisă, deoarece furnizorul sau furnizorii gazului natural din România trebuie să aibă acces liber la rețelele de transport ca să poată concura cu furnizorii actuali. De verificarea modului cum este respectată legea va fi responsabilă ANRE, care va trebui să ia decizii neinfluențate de politic (prin intermediul partidelor politice de la guvernare) sau de actori din sector (MoldovaGAZ). Adoptarea și implementarea noii Legi va permite îndeplinirea angajamentelor față de Comunitatea Energetică, care a acceptat o derogare pentru Moldova la implementarea Directivei 2009/73/CE, ce se referă la Articolul 9 (1) cu privire la separarea sistemelor de transport și a operatorilor de sistem, până în ianuarie 2020.

Teoretic, odată ce noua Lege intră în vigoare și este implementată eficient, inclusiv garantând un reglementator independent și pro-activ în supravegherea pieței gazului natural, livrările din România vor putea fi efectuate în mod nediscriminatoriu prin intermediul rețelelor de transport administrate de către Moldovatransgaz, chiar dacă aceasta e deținută de MoldovaGAZ. Cu toate acestea, aplicarea în practică poate diferi de textul legii: în orice țară, reglementatorii pot fi supuși presiunii din partea politicului sau industriei reglementate, dar cu atât mai mult în Moldova, aflată sub povara datoriilor istorice și a amenințărilor cu întreruperea furnizării de gaze de către Gazprom.

Factorul politic

Din punct de vedere politic, inițiativa de extindere a gazoductului este sprijinită de guvernele Moldovei și României, acestea semnând un Memorandum de înțelegere pe 21 mai 2015⁹. Documentul prevede consolidarea relațiilor de parteneriat în domeniul energetic, care prevede în particular prelungirea gazoductului Iași-Ungheni spre Chișinău pe teritoriul Moldovei și spre Onești, în România. De asemenea, Memorandumul creează un mecanism de cooperare moldo-român dedicat coordonării proiectelor și atragerii finanțărilor adiționale din partea UE pentru interconectarea infrastructurii energetice moldovenești cu sistemul energetic european.

Trebuie înțeles faptul că gazoductul Ungheni-Iași și extinderile pe partea română și moldovenească au reprezentat din start un proiect mai curând politic decât viabil economic. Obiectivul politic fiind creșterea siguranței în aprovizionarea cu gaze a Republicii Moldova, crearea unei alternative la gazele rusești. Deschiderea pieței românești către export spre Moldova și diversificarea accesului Moldovei la gaze alternative celor de la Gazprom nu înseamnă neapărat că prin conductă va circula cantitatea maximă de gaze permisă de capacitatea integrală a conductei (1,5 miliarde m³/an). Mai mult ca atât, este foarte posibil ca Gazprom să scadă substanțial prețurile pentru gaze pentru a face față concurenței (acest lucru s-a constatat, de exemplu, în cazul Lituaniei imediat după inaugurarea terminalului de gaz lichefiat de la Klaipeda în decembrie 2014). Dar acest lucru este tocmai în beneficiul consumatorului și e o consecință a funcționării unei piețe concurențiale, exact principiul care stă la baza pieței europene de energie. Drept urmare, în cazul infrastructurii de gaze promovate de UE și eligibile pentru finanțare europeană, dezideratul e un serviciu public - securitate energetică și alternative pentru consumatori, ceea ce justifică o finanțare mai mare prin granturi și alocări bugetare.

Dacă gazoductul Iași-Ungheni nu este folosit la capacitate maximă, ci doar pentru a schimba comportamentul concurențial al Gazprom, valoarea conductei nu poate fi recuperată integral prin tarife de transport. Acesta e și motivul pentru care se justifică un efort financiar mai mare din partea UE și a României, dat fiind că buna funcționare a pieței energetice în Moldova și securitatea energetică a țării e strâns legată de cea a ambilor săi vecini într-o piață de energie interconectată, UE și Ucraina.

Tocmai din acest motiv, avansarea extinderii gazoductului necesită voință politică și guverne stabile în ambele țări. Pe de o parte, actorii statali din Moldova (ministerele, agențiile de stat, APL-urile) trebuie să faciliteze procedurile

---

⁹ Memorandum de înțelegere în Guvernul României și Guvernul RM privind realizarea proiectelor necesare interconectării rețelelor de gaze naturale și energie electrică din România și RM

tehnice inițiale ale proiectului (finalizarea studiului de fezabilitate și elaborarea proiectării tehnice). Or, implicarea și contribuția autorităților publice centrale și locale sunt obligatorii pentru a obține aprobările de alocare a asistenței financiare din partea instituțiilor financiare, fără de care nu poate avea loc lansarea construcției propriu-zise. Pe de altă parte, guvernele au obligația de a minimiza riscurile legate de implementarea în practică a proiectelor de construcție, în baza cheltuielilor și parametrilor tehnici agreeți inițial. În acest sens, trebuie evitate situații similare cu cele din anul 2013, când din cauza demiterii guvernului în Moldova a fost amânată construcția gazoductului Iași-Ungheni cu circa 5 luni.

Factorul geopolitic

Extinderea gazoductului moldo-român vizează diversificarea surselor, dar și a rutelor de livrare a gazelor naturale, ceea ce contribuie la consolidarea securității energetice moldovenești și la integrarea Moldovei în piața energetică a UE. Aceste obiective fac parte din Acordul de Asociere și sunt reflectate în obiectivele Comunității Energetice. Totodată, construcția segmentului Ungheni-Chișinău ar putea afecta monopolul rusesc asupra pieței gazelor din Moldova, având implicații serioase asupra regiunii transnistrene, dar și a Ucrainei.

Angajamentele UE cu privire la întărirea sectorului energetic al Moldovei sunt reflectate în Acordul de Asociere (art. 77). Totodată, aportul UE la sporirea suveranității energetice a țărilor din vecinătatea europeană, iar în particular și a Moldovei, se conține în Politica Europeană de Vecinătate revizuită, făcută publică pe 18 noiembrie 2015.¹⁰ Anterior, Declarația Summit-ului Parteneriatului Estic de la Riga din mai 2015¹¹ a evidențiat importanța interconectărilor în procesul de diversificare a surselor de furnizare. Un rol important în construcția interconectărilor este atribuit mecanismului financiar Facilitatea de investiții pentru vecinătate¹², destinat mobilizării suplimentare de fonduri europene pe lângă cele alocate de către instituțiile financiare europene (BERD, BEI).

Conducta Ungheni-Chișinău va fi legată de (semi)inelul de transport din jurul Chișinăului și va avea acces la magistralele de transport către Ucraina. Pe de o parte, conducta va putea fi folosită la capacitate maximă doar în măsura în care va exista posibilitatea tranzitului de gaze spre Ucraina, folosind în acest scop rețeaua de transport existentă deținută de MoldovaGAZ (a se vedea capitolul privind Aspecte economice și financiare). Dar pe de altă parte, conectarea cu Ucraina ar însemna o rută alternativă de aprovizionare și pentru Ucraina (în condițiile în care capacitatea acesteia nu este acoperită de contracte în Moldova), și accesul consumatorilor moldoveni și ucraineni la furnizori din ambele țări și din Europa, un lucru puternic susținut de UE și care ar spori securitatea energetică a ambelor țări. Pentru Moldova, conectarea cu Ucraina înseamnă și acces la depozite de înmagazinare. Pentru ca acest lucru să se întâmple este însă nevoie ca ANRE să fie un reglementator puternic și eficient care să pună în practică accesul nediscriminatoriu și pe rețeaua de transport a MoldovaGAZ.

Conectarea gazoductului Iași-Ungheni cu rețelele de transport și distribuție concentrate în Chișinău poate schimba esențial statutul MoldovaGAZ, care deocamdată este unicul furnizor ce controlează situația pe piața gazelor naturale din țară. Extinderea gazoductului, dar și creșterea volumelor de gaz natural livrat din România, deocamdată nesemnificativ (1% din consumul total de gaz natural în Moldova), creează condițiile necesare pentru diminuarea dependenței de importurile de gaze rusești, livrate de Gazprom via Ucraina. Posibilitatea de a livra gaze naturale din România în cantități mai mari, va consolida securitatea energetică a Moldovei, diminuând dependența energetică față de Federația Rusă și de regiunea transnistreană, prin care este livrat gazul rusesc și de unde este achiziționată energia electrică produsă pe baza gazului rusesc subvenționat (sau neplătit). Or, indiferent de evoluția relațiilor dintre Federația Rusă și Ucraina, consumatorii moldoveni, casnici și industriali, vor beneficia de o alternativă de furnizare de gaze naturale sigură și previzibilă.

Faptul că conducta Ungheni-Chișinău va fi administrată de un operator independent de transport, Vestmoldtransgaz, deținut integral de statul moldovean, oferă o siguranță suplimentară că această conductă nu poate fi influențată de interesele Gazprom. Chiar dacă legislația nouă respectă, teoretic, cerințele europene de separare a furnizorilor de operatorii de transport și acces nediscriminatoriu al părții terțe, condiția impusă de UE pentru ca interconectorul

---

¹⁰ Comisia Europeană, Review of the European Neighbourhood Policy (ENP): stronger partnerships for a stronger neighbourhood, Noiembrie 2015

¹¹ Eastern Partnership summit, Riga, Mai 2015

¹² Facilitatea de investiții pentru vecinătate

Iași-Ungheni și viitoarea conductă Ungheni-Chișinău să fie administrate de o companie cu totul separată indică neîncrederea europenilor în capacitatea reglementatorului ANRE de a rezista la eventuale presiuni privind accesul furnizorilor la rețele. Întărirea reglementatorului este cu atât mai importantă dacă se ia în calcul folosirea rețelei MoldovaGAZ pentru acces către Ucraina.

În același timp, extinderea gazoductului și respectiv diversificarea surselor de gaze, dar și a rutei de furnizare, ar putea întâmpina o reacție dură din partea Gazprom, care poate face presiuni adiționale asupra MoldovaGAZ în privința datoriei istorice de circa 5 miliarde USD, dintre care circa 85-90% revin regiunii transnistrene (SA Tiraspoltransgaz). În schimbul datoriei enorme la gaze naturale față de Gazprom, partea rusă ar putea obține controlul asupra infrastructurii energetice, aflată azi în proprietatea statului moldovean și ar putea face presiuni asupra decidenților moldoveni și reglementatorului, mergând până la încercarea de a controla inclusiv noul gazoduct. Deși extinderea gazoductului creează noi alternative de furnizare, atât timp cât legislația națională nu asigură o piață liberalizată, Gazprom va rămâne un actor influent în sector, care dispune de pârghii diversificate de influență asupra Moldovei, care la fel cuprind datoriile istorice ale MoldovaGAZ, în mare parte acumulate de regiunea transnistreană. Tocmai din acest motiv, UE (și România) ar trebuie să sprijine întărirea instituțiilor moldovenești și să le protejeze de interferențe politice, eventual oferind mai mulți bani în schimbul unor condiționalități referitoare tocmai la aplicarea fermă în practică a Pachetului III.

Oportunități

- **Noua Lege privind gazele naturale prevede implementarea Pachetului Energetic III - cu o derogare esențială până în 2020** ce vizează Art. 9 privind separarea de proprietate a activităților de transport de cele de furnizare și distribuție a gazelor naturale al Directivei 2009/73/CE privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale. Prevederile noii legi favorizează accesul gazului natural livrat din România la rețelele de transport, dar și cele de distribuție, odată ce gazoductul ajunge până la Chișinău. Cu toate acestea, va fi nevoie de sprijinul UE și al României pentru a susține instituțiile moldovene în fața unor eventuale presiuni din partea concernului rus Gazprom.
- **Extinderea gazoductului Iași-Ungheni spre Chișinău creează precondiții pentru minimizarea influenței Gazprom pe piața moldovenească**, consumatorii putând beneficia de acces la sursele de gaze naturale sigure, livrate de actori previzibili (furnizori români), indiferent de deciziile politice ale Federației Ruse sau de evoluția în relațiile ruso-ucrainene.

Provocări

- **Neadoptarea și/sau implementarea necorespunzătoare a noii Legi privind gazele naturale (de exemplu, restricționarea accesului la rețea, nesancționată de un reglementator slab)** ar putea crea obstacole pentru furnizorii care livrează prin gazoductul Iași-Ungheni extins, dacă acesta nu e conectat direct la marii consumatori sau dacă e conectat la rețele care nu joacă după reguli. Lipsa unor garanții că gazul natural din România poate fi livrat prin sistemul național de transport (operat de Moldovatransgaz) generează incertitudini în rândul actorilor care intenționează să aloce asistență financiară (UE), punând în pericol sustenabilitatea integrală a gazoductului Iași-Ungheni.
- **Pe termen lung, chiar gazoductul extins până la Chișinău poate deveni ținta unor încercări de a fi preluat sau influențat de către Gazprom** în schimbul datoriilor istorice pe care le are MoldovaGAZ (circa 65% din PIB pentru 2014), din care 85-90% revin regiunii transnistrene. La această sumă, datoriile cumulate ale MoldovaGAZ depășesc, probabil, valoarea întregii rețele actuale și rambursarea lor va însemna voință politică fermă și măsuri dureroase pentru contribuabilii moldoveni timp de ani de zile. Este foarte posibil ca Gazprom să amenințe voalat autoritățile moldovene cu execuția datoriei dacă MoldovaGAZ permite preluarea în rețeaua sa și unor cantități semnificative de gaz românesc adus prin conducta Ungheni-Chișinău sau chiar poate pretinde acțiuni la noul gazoduct, dacă guvernul e dispus să cedeze presiunilor.
- **Revizuirea politicii externe și fragmentarea dialogului cu România și UE, în particular pe dimensiunea energetică**, fapt ce putea duce la paralizarea inițiativelor energetice de interconectare a sectorului energetic moldovenesc cu cel româno-comunitar și respectiv abandonarea proiectelor ce țin de extinderea și valorificarea gazoductului Iași-Ungheni.

Interconectarea pe gaze necesită și interconectarea pe energie electrică

Moldova depinde 100% de gazul rusesc și 80% de energia electrică de la centrala Cuciurgan din Transnistria, controlată de facto de Rusia. Deciziile de politică energetică din Moldova ar putea fi influențată de șantajul cu întreruperea livrărilor atât de gaz cât și de energie electrică. Așa cum se explică mai jos, Cuciurgan importă gaz, produce energie electrică pe care o comercializează la prețuri cu 30% peste prețurile energiei electrice în România, dar nu plătește pentru gaz, crescând datoriile totale Moldovei față de Gazprom. Cu alte cuvinte, Cuciurgan (și intermediarii prin care vinde energie electrică pe malul drept) pot abuza cu ușurință de acest cvasi-monopol pe piața de energie electrică în timp ce dependența Moldovei de Gazprom se adâncește. Acesta este un cerc vicios care trebuie rupt.

Singura soluție este de a oferi în același timp alternative și pentru gaz, și pentru energia electrică. Așa cum arătăm în acest raport, soluția pentru gaz este finalizarea conductei Onești-Gherăiești-Iași-Ungheni-Chișinău. Pe energia electrică, există o soluție pe termen lung și una pe termen scurt-mediu. Pe termen lung (15 ani), Moldova trebuie să fie complet cuplată cu rețeaua de energie electrică europeană ENTSO-E, lucru care necesită conexiune sincronă și o revizuire majoră a sistemului de energie electrică a țării. Dar există și o soluție pe termen scurt (3 ani) pentru a crește în mod substanțial posibilitatea de import de energie electrică din România, de la 150 MW în prezent la 650-800 MW (vârful de consum pe malul drept este de aproximativ 1000 MW). Cea mai ieftină soluție este să se construiască următoarele conexiuni:

- Interconectarea asincronă Isaccea-Vulcănești-Chișinău cu o stație back-to-back și o posibilă conexiune de 110 kV la Comrat. Această ramură sudică ar ajuta, de asemenea, la găsirea unui deșeu pentru excesul de producție din România în zona Dobrogei, unde este concentrată producția eoliană și energia nucleară. Valoarea totală a investiției este de 140 de milioane de euro, cea mai mare parte pe teritoriul Moldovei.

- Interconectarea asincronă Suceava-Bălți cu o stație de back-to-back la Bălți. O parte din infrastructura necesară este deja construită în România. Investiția totală este de 132 de milioane de euro, din care 63 de milioane de euro în Moldova.

Cea mai bună veste este că diferența dintre prețurile de energie electrică de la Cuciurgan (62 EUR / MWh) și piața angro românească (40-45 euro / MWh) ar putea permite recuperarea investiției. Cu toate acestea, sprijinul UE și implicarea de la Transelectrica sunt foarte necesare pentru a stimula factorii de decizie din Republica Moldova.

3. Aspecte economice / financiare

Extinderea gazoductului Ungheni-Chișinău costă circa 80-100 milioane EUR pentru construcția conductei (117 km) și posibil încă EUR 20 milioane trebuie alocați pentru instalarea unei stații de comprimare, fără de care gazul natural livrat de România nu poate fi pompat de la Ungheni mai departe spre Chișinău dacă România nu asigură în graniță presiunea de 45 bari prevăzută în Memorandum⁸. Conform angajamentelor curente, UE este dispusă să aloce 10 milioane EUR, cu condiția că autoritățile moldovenești vor contracta împrumuturi de la instituțiile financiare europene (BERD, BEI) pentru acoperirea costurilor aferente construcției (peste 80 milioane) EUR. La rândul său, România trebuie să facă și ea investiții pentru ca prin conductă să poată fi furnizate spre Chișinău gaze la capacitate maximă de 1,5 miliarde m³/an pe an. Pe partea românească este nevoie de construcția a două secțiuni de conductă de circa 160 km și de două stații de comprimare, un proiect estimat la minimum 110 milioane EUR, pentru care există finanțare pentru jumătate din cost în Programul Operațional Infrastructură Mare (cealaltă jumătate ar trebui acoperită de Transgaz).

Costul proiectului Ungheni-Chișinău a crescut din cauza modificării proiectului: dacă, la studiul de fezabilitate, diametrul era de 500 mm și costurile erau estimate la 83,72 milioane EUR, în studiul de fezabilitate capacitatea a fost majorată (diametrul conductei 600 mm), iar costurile estimate sunt cca 92 milioane EUR. La sfârșitul lui 2015, s-a finalizat partea tehnică și financiară a studiului de fezabilitate, urmând ca partea de mediu a studiului să fie

finalizată în ianuarie 2016. Variațiile mari ale estimării de costuri, de +/- 40% chiar, sunt din cauza faptului că traseul conductei ar putea fi ușor modificat sau ar trebui făcute investiții suplimentare de mediu în arii protejate, iar acest lucru va putea fi știut cu certitudine abia după evaluarea impactului social și de mediu (ESIA) și finalizarea perioadei de consultare de 120 de zile.

Pentru execuția proiectului au fost luate în calcul două variante:

- proiectul tehnic să fie făcut de un consultant, care să propună soluții neutre tehnic, iar construcția să fie contractată ulterior prin licitație în baza acestui proiect tehnic (proiect clasic "FIDIC roșu"). Suma de 300 milioane MDL (cca 14 mil EUR), alocată inițial în buget și realocată la sfârșitul lui 2015, ar fi fost pentru acest consultant. Suma a fost realocată din cauza deficitului bugetar și a faptului că sunt întârzieri în proiect; consultantul ar putea fi angajat cel devreme în primăvara anului 2016, după finalizarea studiului de fezabilitate și a procedurii ESIA.
- a doua variantă e un contract tip design-build (FIDIC galben): se contractează o firmă care să elaboreze și proiectul tehnic de detaliu, și construcția ulterioară. Pentru acest lucru, dacă proiectul începe în 2016, trebuie bugetate sumele aferente.

Una din cele mai spinoase probleme este finanțarea conductei. După regulile curente, UE poate finanța maximum 1/7 din costuri, în cadrul unui program de suport bugetar acordat Moldovei și care este actualmente blocat din cauza crizei politice și economice în care se află Moldova. Restul finanțării proiectului ar urma să vină dintr-un împrumut (cvasi-) comercial de la BEI și BERD, iar creditul ar urma să fie integral garantat de stat.

În cazul unor credite comerciale, cea mai mare problemă o reprezintă faptul că aceste credite trebuie recuperate (ex: rambursate din tarife). Cum tariful de transport este pe unitatea transportată, dacă prin conductă vor circula cantități mici de gaze, tariful poate fi prohibitiv - de exemplu, dacă Gazprom va oferi gaze la prețuri mult mai bune decât furnizorii care aduc gaze din România, gazul fiind transportat prin conductele MoldovaGAZ. De altfel, acest lucru se vede în prezent: la sfârșitul lui 2015, OMV Petrom nu încheiase cu Energocom un nou contract de furnizare de gaze către Moldova pentru 2016 din cauză că tariful de transport prin conductă s-a majorat față de anul trecut de 4 ori iar Gazprom oferă un preț competitiv.

Întrucât beneficiul adus de conductă constă într-un serviciu public (securitate energetică, alternative pentru consumatorii moldoveni), costurile ar trebui "socializate". Acest lucru se poate face, de exemplu, printr-un fond public de securitate energetică, care să acopere diferența de tarif de transport între MoldovaGAZ și Vestmodtransgaz, astfel ca gazele naturale din toate sursele să concureze în mod real; sau printr-un sprijin mai mare cu granturi din partea UE, dacă UE consideră că securitatea energetică a Moldovei (și a Ucrainei) este de interes public european.

Pe de altă parte, furnizorii vor livra consumatorilor numai în măsura în care au certitudinea că aceștia vor fi în capacitate de a plăti. În acest moment, datoria Moldovei către Gazprom menționată mai sus provine în principal din următoarele surse:

- consumul celor două CET-uri din zona Chișinăului, pentru care tarifele pentru căldură și energie electrică sunt sub costul gazului, neajustarea tarifelor făcând ca în prezent datoria lor față de Gazprom să fie 700-800 milioane USD, acumulată din 2006. Consumul CET-urilor și consumul casnic de gaze pe malul drept se ridică la cca 1 miliard m³/an. Pentru toate sursele de energie (electrică, gaze, termică), tarifele reglementate la consumatori sunt sub costuri, diferența reflectându-se, practic, în creșterea anuală a datoriilor către Gazprom. Mai precis, deși la momentul stabilirii tarifelor reglementate acestea sunt stabilite în lei moldovenești la nivelul costurilor, ele ajung rapid sub nivelul costurilor prin neajustarea lor periodică cu rata devalorizării monedei naționale în raport cu dolarul american. Circa 60 - 75 % din costul gazului natural și din cel al energiei electrice il reprezintă valoarea importului respectivului produs, plătit în USD. Există un proiect al Băncii Mondiale de restructurare a sectorului termoficării, însă acesta presupune măsuri dure de creșteri de tarife și ajustări ale sistemului de protecție socială, dificil de aplicat mai ales în condițiile instabilității guvernamentale.

- Regiunea transnistreană, unde industria e controlată de facto de investitori ruși sau direct de Gazprom, consumă cca 2 miliarde m³/an și nu plătește deloc gazele către Gazprom, după cum se observă din datoria raportată, de aproape 5 miliarde USD în 2015. Dar în același timp, centrala de la Cuciurgan (care consumă 1 miliard m³/an) produce 80% din energia electrică consumată pe malul drept, pe care o livrează printr-un intermediar, Energokapital¹³. În condițiile în care gazul nu este plătit, prețul energiei electrice livrate furnizorilor moldoveni (6,795 cenți USD pe kWh) depășește costul strict de "procesare" a gazului (1,8 cenți USD pe kWh), ceea ce înseamnă că diferența (5 cenți pe kWh, sau USD 160 milioane pe an, la o producție de 3,2 TWh) ar putea fi sifonată prin intermediarul Energokapital. Din această diferență ar trebui plătit gazul natural consumat pentru producerea energiei electrice, dar creșterea continuă a datoriei către Gazprom ridică semne de întrebare privind măsura în care se face această plată. Dependența Moldovei de Gazprom este astfel sporită de faptul că, deși furnizorii moldoveni de energie electrică plătesc pentru energia cumpărată angro prețuri mai mari decât cele practicate în Uniunea Europeană, acestea par a nu acoperi costurile de producție sau mai probabil nu este efectuată integral plata combustibilului consumat. Trebuie investigat contractul cu Energokapital mai ales ținând cont că acesta e un furnizor practic de monopol pentru toți consumatorii de energie electrică din Moldova și care, în consecință, ar trebui integral reglementat cu transparență totală pe achiziții și componente de cost, acțiune dificil de realizat având în vedere că atât Energokapital cât și termocentrala Cuciurgan sunt localizate și înregistrate în Transnistria.
- În alte cuvinte, deschiderea pieței moldovenești către furnizorii din România nu se va putea face decât în măsura în care consumatorii sunt dispuși să plătească la timp prețuri de piață. Chiar dacă în acest moment se așteaptă ca primele contracte de furnizare pe termen lung să fie încheiate de furnizori și producători din România cu compania de stat Energocon, prețurile pe care le vor plăti clienții Energocon, de stat sau privați, trebuie să fie de piață și să fie ajustate periodic cu cursul de schimb leu moldovenesc / USD.

Foarte important, regulile europene, transpuse și în legislația moldovenească, nu permit unui consumator care are datorii să-și schimbe furnizorul. Drept urmare, CET-urile și alți consumatori de pe malul drept nu vor putea să-și schimbe furnizorul până nu își plătesc datoriile istorice. Aceștia sunt cei mai importanți consumatori pentru care furnizorii din România ar fi interesați de piața moldovenească. De asemenea, prețurile reglementate sunt sub costuri, iar liberalizarea ar putea aduce creșterea acestora într-o primă fază, cel puțin până la apariția unei concurențe reale cu furnizorii de gaze din România. Toate acestea pot afecta semnificativ viabilitatea proiectului Ungheni-Chișinău.

O chestiune care nu se discută transparent și clar e faptul că, în acest moment, capacitatea conductei Ungheni-Chișinău de 1,5 miliarde m³ e pur teoretică. Această capacitate e calculată luând în calcul debitul maxim pe toată perioada anului, de 175.000 m³/zi. Dar consumul este variabil, iarna e nevoie de cantități mai mari (până la 240.000 m³/zi), vara consumul e aproape de zero, iar Moldova practic nu are capacități de înmagazinare ca să importe constant și să înmagazineze vara pentru vârful de consum din iarnă. În realitate, chiar dacă se construiește conducta Ungheni-Chișinău, cantitățile asigurate ar putea ajunge pe la maximum 700 milioane m³, jumătate din capacitatea nominală a conductei. Aceasta ar acoperi 60% din consumul Moldovei. Capacitatea maximă se poate atinge numai dacă gazul importat de Moldova până la Chișinău va fi transportat mai departe prin rețeaua Moldovatrangaz către Ucraina prin magistrala din nordul Moldovei (a se vedea harta). Magistrala are conducte de capacitate cu 30-40% mai mare decât conducta Ungheni-Chișinău și cel mai probabil are capacitate disponibilă. Pe scurt, Moldova ar putea importa la capacitate maximă pe tot timpul anului, ar putea tranzita vara gazul până în Ucraina pentru înmagazinare și ar putea tranzita gazul înapoi spre Chișinău iarna, ceea ce ar permite folosirea conductei la maximum și reducerea tarifelor unitare de transport. De asemenea, folosind magistrala Moldovatrangaz cu acces nediscriminatoriu, în piața moldovenească ar putea intra cantități livrate de furnizori și din Ucraina, la fel și furnizorii din Moldova ar putea intra pe piața din Ucraina.

Acest lucru s-ar putea face dacă Ucraina ar fi interesată să-și ofere capacitatea de înmagazinare, în mod competitiv, și furnizorilor din Moldova; și dacă ANRE se asigură că MoldovaGAZ nu invocă faptul că magistrala de transport către Ucraina nu ar avea capacitate disponibilă, aceasta fiind alocată nediscriminatoriu și competitiv. Aici UE ar putea ajuta în primul rând instituțional și cu condiționalități pentru a asigura aplicarea Pachetului III în Moldova și

---

¹³ Opinia lui Sergiu Tofilat, expert în politici de energie

Ucraina. Acest lucru este un argument în plus pentru ca UE să contribuie financiar la conducta Ungheni-Chișinău, deoarece ar diversifica sursele și rutele de aprovizionare și pentru Moldova, dar și pentru Ucraina.

Aspectele comerciale pentru transportul gazului până la Chișinău au fost luate în calcul la elaborarea studiului de fezabilitate. Există două variante analizate de amortizare clasică a investiției prin tarife, dacă consumul ar fi 600 mil m³/an sau 360 mil m³/an. În cele două variante, proiectul și-ar recupera investiția inițială în două variante:

- statul, prin Energocom, să facă un contract pe termen lung pentru alimentarea cu gaze a tuturor clădirilor publice (primării, școli, spitale etc) plus CET2 din Chișinău (actualmente Termoelectrica), consumul acestora fiind de circa 360 milioane m³/an.
- investiția să fie "socializată", pornind de la argumentul că asigură diversificarea surselor de aprovizionare, un serviciu public care poate fi plătit printr-o taxă pe siguranța aprovizionării. Taxa ar fi aplicată pe consumul tuturor produselor energetice (energie electrică, gaze, produse petroliere), colectată într-un fond special și vărsată în contul datoriei. Un model similar s-a folosit și pentru terminalul de gaz lichefiat de la Klaipeda (Lituania), al cărui beneficiu a fost reducerea prețurilor gazelor de la Gazprom în concurență cu gazul lichefiat. O asemenea taxă ar însemna, după studiul de fezabilitate, o scumpire a tuturor produselor energetice cu circa 2%.

Din discuțiile cu specialiștii din sector, mai există o a treia variantă care nu e analizată în studiul de fezabilitate, deși ar putea rezolva și aspecte legate de administrarea conductei. În această variantă, statul ar finanța de la buget conducta și ar concesiona-o operatorului (Vestmoldtransgaz) în schimbul unei redevențe, prin care să se recupereze investiția. Termenul de recuperare a investiției și implicit mărirea redevenței pot fi stabilite funcție de politica statului privind utilizarea conductei.

O altă variantă ar fi atragerea de posibili investitori din România: de pildă, Transgaz ar putea contribui cu capital la Vestmoldtransgaz, acoperind o parte din costurile conductei. Se poate analiza inclusiv varianta ca Petrom sau Romgaz să contribuie cu capital la conductă, în măsura în care acest lucru nu ar încălca principiul accesului terței părți (ex, un producător sau furnizor de gaze dintr-o țară ar putea contribui la capitalul rețelelor din altă țară, cu condiția să nu își înființeze și un furnizor acolo).

Oportunități

- **Construcția conductei Ungheni-Chișinău presupune reforme profunde în sectorul gazelor în Moldova:** reforma tarifelor de energie, reforma comportamentului companiilor de stat care nu plătesc, reforma sistemului de protecție socială. Toate aceste reforme sunt posibile, chiar dacă sunt foarte dificile.
- **Se pot găsi actori puternici care să intervină financiar pentru susținerea interconectării** și să aibă un interes ferm ca reformele în sectorul energiei să fie puse în aplicare. Transgaz a trimis o scrisoare de intenție privind interesul de a deveni acționar la Vestmoldtransgaz, ceea ce ar însemna un aport de capital care ar reduce creditul BERD-BEI, dar și un interes ferm în a ține piept intereselor Gazprom de control al pieței de gaze din Moldova. Uniunea Europeană ar putea fi convinsă să susțină cu un grant suplimentar interconectarea dacă s-ar vedea interesul din partea autorităților moldovenești pentru folosirea rețelei Moldovatransgaz și deschiderea pieței către Ucraina.
- **O soluție pentru reforma tarifelor, la pachet cu un sistem de protecție socială contra "sărăciei energetice", ar putea arăta în felul următor:** (i) ajustarea prețurilor gazelor, energiei electrice și termice; (ii) în același timp, trebuie revizuite tarifele de transport și de distribuție, fiind astfel eliminate sumele nejustificate, precum:
  - "Amendamentul Furdui" – din 2014 până în octombrie 2015, moldovenii plăteau tariful de tranzit pentru gazele exportate din Federația Rusă către România și Bulgaria. Acest tarif a fost eliminat deocamdată prin modificarea legii, nu și prin contestare la Curtea Constituțională, pentru a se recupera și sumele din trecut, cca MDL 320 milioane/an suportate de consumatorii moldoveni.
  - Tarifele de distribuție sau transport nejustificate trebuie revizuite, astfel respingând investițiile care nu ar fi trebuit recunoscute în tarif sau revizuind "consumul tehnologic", care a fost exagerat

în unii ani de cel puțin 4 ori¹⁴ sau cheltuielile de investiții MoldovaGAZ pe care ANRE le-a considerat nejustificate. În octombrie 2015, organele de urmărire penală moldovenești au inițiat investigații pe marginea schemelor de fraudă prin care MoldovaGAZ efectua livrări ilegale de gaze naturale către anumiți agenți economici din Moldova, ulterior raportate drept “consum tehnologic” pentru care în final plăteau consumatorii.

- Este nevoie de o investigație corectă și completă a prețurilor, tarifelor și contractelor pentru gaze și energie electrică, pentru a reduce eventualele sume cheltuite inutil sau prin tranzacții netransparente sau chiar dubioase, de pildă contractul cu Energokapital.
  - Este nevoie de trecerea în cel mai scurt timp la tarife de transport de tip „intrare-ieșire”, fără perceperea componentelor la trecerea din rețeaua Vestmoldtransgaz în cea a Moldovatransgaz și invers, pentru a evita suprapunerea de tarife („tariff pancaking”).
- **Ajustarea sistemului de protecție socială prin:**
    - **Creșterea volumului financiar alocat de la buget conform recomandărilor Băncii Mondiale**, care ar presupune cheltuieli suplimentare de MDL 2,3 miliarde în 2016 – MDL 3 miliarde în 2020. O parte din aceste cheltuieli ar putea fi acoperite chiar din reducerea sumelor irosite de mai sus;
    - **Definirea consumatorilor vulnerabili de gaze naturale și de energie electrică**, în conformitate cu practica din Uniunea europeană și crearea de mecanisme de susținere direcționată a acestora;
    - Conștientizarea consumatorilor că sistemul de "protecție socială" prin tarife sub costuri și prin neplata datoriilor, pe lângă dependența de Gazprom, e și profund inechitabil social: de prețurile mici beneficiază cu atât mai mult cei care consumă mult și care, de regulă, sunt mai înstăriți decât consumatorii vulnerabili.

Provocări

- **Dificultatea reformei substanțiale a sectorului energiei în condițiile instabilității guvernamentale și a lipsei de voință politică**, mai ales în condițiile în care reformele ar presupune și creșterea prețurilor și tarifelor cel puțin într-o primă fază. O asemenea reformă ar necesita sprijin financiar extern (UE), însoțit de condiționalități bine ținute și credibile.

4. Aspecte tehnice și de infrastructură

Proiectul Ungheni-Chișinău este mai complex decât alte proiecte de construcție executate până acum în Moldova și necesită aplicarea unor reguli noi, cum ar fi aplicarea noii legislații privind impactul social și de mediu (ESIA), intrată în vigoare începând cu 1 ianuarie 2015. Numai aplicarea integrală a noilor reglementări privind ESIA, incluzând termenele pentru dezbateri publice, pe lângă dificultatea tehnică a procedurii, au decalat proiectul cu cca 6 luni.

Conform actualului studiu de fezabilitate, la care partea tehnică și cea economică au fost finalizate în noiembrie 2015, traseul conductei trece prin zone protejate, ceea ce necesită avize suplimentare de la Ministerul Mediului, iar măsurile de remediere sau gestionare a riscurilor pot duce la modificarea (creșterea) devizelor de cheltuieli. Deși pentru proiect au fost simplificate unele proceduri privind obținerea avizelor de construcție, certificatului de urbanism și cărții tehnice, iar conducta nu necesită exproprieri, există întârzieri din cauza micilor neînțelegeri sau comunicării deficitare între instituții (Ministerul Mediului, Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor, Ministerul Economiei, autorități locale din Republica Moldova). În acest moment, construcția urmează să înceapă în cel mai bun caz în a doua parte a lui 2016, iar proiectul, în mod realist, ar putea fi finalizat cel devreme la mijlocul lui 2018.

¹⁴ <http://hotnews.md/articles/view.hot?id=8106>

În ceea ce privește conectarea conductei Ungheni-Chișinău, aceasta ar urma să se racordeze direct la rețeaua de distribuție gaze a Mun. Chișinău printr-o stație nouă de reducere presiune și la inelul de transport din jurul Chișinăului, respectiv rețeaua de transport deținută de MoldovaGAZ. Potrivit experților, nu există motive tehnice pentru care conducta Ungheni-Chișinău, odată finalizată, să nu se poată conecta fizic la rețelele de distribuție și transport existente, pentru ca gazul din România să poată ajunge la consumatorii finali. În aceeași măsură este esențial ca gazul transportat prin conducta Ungheni-Chișinău să aibă acces fără restricții și la magistrala de nord către Ucraina, care are cu siguranță capacitate disponibilă. În alte cuvinte, ANRE va da cu adevărat testul independenței sale dacă MoldovaGAZ va încerca să împiedice accesul la propriile sale conducte, invocând diverse dificultăți tehnice de interoperabilitate.

Până la finalizarea proiectului, în România au loc schimbări semnificative pe piața de gaze, în special reducerea substanțială a cererii de gaze ca urmare a ieșirii din piață a producătorului de îngrășăminte Interagro, care consuma cca 20% din consumul românesc de gaze. În acest moment, producătorii români de gaze se confruntă cu perspectiva unui exces de ofertă (producția fiind destul de inflexibilă, iar înmagazinarea puternic reglementată), ceea ce ar putea duce și la o reducere a prețurilor pe piața angro de gaze. Ca urmare, producătorii solicită în mod deschis autorităților române să accelereze interconectările pe piața de gaze și investițiile necesare. La fel, opoziția publică la exportul fizic de gaze este mai redusă decât în anii trecuți. Acest lucru este din cauză că România nu mai importă cantități semnificative de gaze de la Gazprom, ceea ce a redus spaima publică de "dependență energetică de ruși" și din cauză că piața s-a liberalizat fără șocuri majore. În același timp, în Marea Neagră, Petrom și Exxon au găsit rezerve estimate la 42-84 miliarde m³, iar Lukoil, Romgaz și PanAtlantic au anunțat zăcăminte de peste 30 miliarde m³, ceea ce ar accelera interconectările și întărirea rețelei de gaze românești (inclusiv presiunea din sistem, de 12 bari comparativ cu țările din jur, ca Moldova, cu presiuni de 45-55 bari). Tocmai din motivul proximității, rezervele din Marea Neagră ar fi mai ușor accesibile Moldovei. Proiectele de interconectare cu Moldova (Iași-Ungheni și Isaccea) necesită investiții similare în rețeaua Transgaz pentru a asigura livrarea la presiuni suficiente către Moldova. Varianta aleasă în cele din urmă pentru extinderea conductei Iași-Ungheni pe partea românească este avantajoasă și pentru sistemul românesc de gaze (investiția pe partea română întărește și sistemul Transgaz pentru partea de nord a Moldovei românești). Ca urmare, este o probabilitate destul de mare ca aceste investiții să fie făcute pe partea românească și piața să se deschidă către export.

Oportunități

- **Conducta Ungheni-Chișinău oferă și posibilitatea instituțiilor și ministerelor de a-și spori capacitatea pentru proiecte complexe în viitor**, cum ar fi interconectările pentru rețeaua de energie electrică cu România
- **Conducta Ungheni-Chișinău ar putea livra gaze și spre Ucraina**, folosind rețeaua existentă a Moldovatransgaz, ceea ce ar permite accesul la capacități suplimentare de înmagazinare, pe care Moldova nu le posedă, fapt ce ar deschide piața moldovenească și față de furnizori din Ucraina (și invers).
- **Schimbarea poziției României privind exportul de gaze**, odată cu ieșirea Interagro din sistem și descoperirea zăcămintelor din Marea Neagră.

Provocări

- **Capacitatea insuficientă a reglementatorului ANRE de a face față eventualelor presiuni sau eventualele pretexte tehnice** care ar limita accesul nediscriminatoriu ale părților terțe la rețelele MoldovaGAZ.
- **Pregătirea slabă a resurselor umane pentru aplicarea standardelor europene** în domeniul construcțiilor ce țin de infrastructura gazelor naturale, utilizarea standardelor GOST.

Recomandări

Pentru finalizarea întregului proiect Iași-Ungheni-Chișinău este nevoie un dialog mai susținut și o coordonare România-Moldova-UE. Aceasta se poate realiza prin creșterea rolului și frecvenței întâlnirilor actualei comisii COM- RO-RM-IFI. În această formulă, părțile ar putea contribui la finalizarea proiectului pe partea moldovenească astfel:

Uniunea Europeană

- Condiționarea suplimentară în procesul de finanțare, conform principiului "more-for-more" din Politica Europeană de Vecinătate revizuită recent. Într-o primă fază, UE ar putea majora suma de 10 milioane la 1/7 din costul proiectului, care acum este estimat la peste 90 milioane EUR.
- Acordarea finanțării privind invocarea următoarelor condiționalități:
  - capacitatea instituțională și asigurarea independenței de facto a reglementatorului ANRE;
  - reformarea sistemului energetic - tarife și schemă de sprijin social ținut către categoriile defavorizate/consumatori vulnerabili;
  - asigurarea sustenabilității financiare a consumatorilor de gaze din sistemul public - CET-uri;
  - monitorizarea independenței Vestmoldtransgaz;
  - reforme anticorupție în sectorul energetic.
- Acordarea asistenței financiare în tranșe, cu condiționalități ferme și monitorizabile, transferând tranșele numai după ce aceste condiționalități sunt îndeplinite. În același timp, este nevoie de un sprijin susținut pentru creșterea acceptabilității reformelor în rândul publicului (comunicare adecvată, advocacy). În România, piața de gaze a fost finalmente liberalizată pentru IMM-uri și decidenții au optat deschis să investească în infrastructura necesară exportului fizic de gaze numai după ce publicul și-a "internalizat" nevoia reformelor, înțelegând beneficiile liberalizării și reducându-se opoziția publică.
- Ca urmare a discuțiilor de la Bruxelles cu reprezentanții DG Energy, DG NEAR, EEAS, Secretariatul General al CE și consilierii a doi europarlamentari români, am aflat că partenerii europeni intenționează să trimită o scrisoare cu condiționalități clare și tranșante legate de sectorul energiei din Republica Moldova. Pe baza discuțiilor, propunem o serie de condiții posibile pe termen scurt, care pot fi îndeplinite și monitorizate imediat:

- CE **nu** ar trebui să condiționeze eliberarea de fonduri în Moldova de un audit general al autorității de reglementare în energie ANRE. Aceasta este strategia tipică prin care Guvernul moldovean încearcă să târăgăneze reformele reale, în timp ce pretinde că face ceva, o practică observată în toate sectoarele (vezi reforma justiției). Auditurile pot dura foarte mult timp, iar rezultatele ar putea fi prea generale sau recomandările să nu fie puse în aplicare. Aceasta deoarece recomandările vor fi disponibile foarte târziu, în câteva luni - un an, moment în care CE s-ar putea să nu aibă la fel de multe părgii ca azi pentru a împinge reformele. În plus, dacă un astfel de audit se face de către Parlament și Curtea de Conturi, acest lucru ar putea fi de-a dreptul nociv și ar expune ANRE la presiuni politice suplimentare.

În schimb, chiar și fără un audit, există disfuncții foarte vizibile în ceea ce privește independența, transparența și responsabilitatea ANRE. Mass-media și experții locali se plâng că ANRE adoptă în sesiuni închise decizii care nu sunt transparente în ceea ce privește tarifele și că există dovezi de interferență politică pentru reducerea tarifelor (declarațiile politicianilor că energia va fi mai ieftină, lucru care poate fi perceput ca o formă de presiune indirectă). Numirile și concedierile ad-hoc la nivel înalt în ANRE din anii trecuți sunt, de asemenea, un indicator direct al lipsei de independență. În locul unui audit, CE trebuie să ceară acțiuni imediate, de exemplu în ceea ce privește procesul de **numire** a unor persoane la vârful ANRE (ex, un post în consiliul de administrație care devine vacant în acest an).

În același timp, înțelegem că există o propunere legislativă în Parlamentul Republicii Moldova care ar înlocui vechea Lege a Energeticii și ar schimba și statutul ANRE. Ambasada Suediei și Banca Mondială au condiționat alocarea de fonduri de asistență tehnică pentru dezvoltare instituțională pentru ANRE cu două condiții:

- Numirea printr-un proces competitiv, deschis, transparent al directorului general al ANRE
- Trecerea prin Guvern a noii legi a Energeticii (care modifică statutul ANRE) și adoptarea ei în Parlament.

Noua lege ar trebui să fie aprobată înainte de jumătatea lunii mai 2016 și trimisă spre aprobare în Parlament. În cazul în care legea care reglementează ANRE este înlocuită, întreaga conducere a autorității de reglementare (director general și Comitetul de reglementare) ar putea fi numită printr-un nou proces. Aceasta este o oportunitate de a restructura board-ul după cele mai bune practici privind board-urile reglementatorilor: acesta ar trebui să fie format nu ca în prezent din directori din ANRE (subordonați ierarhic directorului general al ANRE), ci să fie un organism independent, extrem de profesionist, format din specialiști independenți și credibili. În acest caz, **toate numirile în noul consiliu de reglementare ar trebui să se facă prin proceduri competitive, deschise, cu monitorizare externă.** Acest lucru ar putea fi realizat ca și în cazul de succes al Guvernatorului Băncii Naționale, cu un proces de selecție deschis, transparent, competitiv și cu observatori internaționali.

Este foarte important să se asigure că persoanele desemnate în board-ul ANRE au un mandat pe termen fix și nu pot fi înlocuite în timpul mandatului. Din acest motiv, conducerea ANRE ar putea fi înlocuită numai în cazul în care noua lege modifică într-adevăr principiile de structură sau de numire a conducerii (de exemplu, noul consiliu de reglementare să fie compus nu din directori de la ANRE, ci din experți independenți), pentru a se evita un precedent periculos prin schimbarea conducerii actuale în timpul mandatului. Alte posibile îmbunătățiri ale legii ANRE ar putea fi **constituirea unui Comitet consultativ / de supraveghere, format din reprezentanți ai principalelor părți interesate (consumatori, companiile reglementate, administrațiile locale, experți etc.),** care urmează să fie consultat cu privire la programul de reglementare și atunci când ANRE propune reglementări majore. Un consiliu consultativ / de supraveghere funcțional, independent, ar avea beneficii majore:

- Refacerea credibilității autorității de reglementare prin prezentarea unui aviz imparțial cu privire la aspectele importante (de exemplu, aprobările de tarife)
- Reducerea presiunilor din partea politicienilor și a operatorilor în ceea ce privește activitatea directorilor ANRE
- Comunicarea către public a problemelor sensibile atunci când board-ul ANRE poate fi intimidat dacă încearcă să o facă în mod direct (care, în cazul Moldovei, poate merge până la amenințări la integritatea fizică, așa cum s-a întâmplat în cazul fostului director al ANRE în 2012) .

Moldova trebuie să transpună al treilea pachet energetic prin lege în Parlament până în iulie 2016. CE trebuie să **monitorizeze îndeaproape conținutul legii pe tot parcursul procesului de aprobare** deoarece pot să apară tot felul de mici paragrafe cu prevederi dubioase, introduse "ad-hoc", în ultimul moment, în favoarea unor grupuri de interese. Acest lucru s-a întâmplat în România în adoptarea Legii Energiei 123/2012. În România, legea a fost ușor modificată de câteva ori în comisia parlamentară de specialitate până la finalizarea legii și două prevederi care favorizau unele grupuri de interese au fost introduse în noaptea înainte de aprobarea finală a legii. Prevederile controversate au fost scoase imediat din versiunea aprobată în final deoarece CE, FMI și BM, monitorizând îndeaproape procesul, au sesizat intenția, cu ajutorul unor activiști și jurnaliști locali. În Moldova, de asemenea, controversatul " amendament Furdui", care a făcut ca consumatorii moldoveni să plătească și taxe pentru tranzitul de gaze, a fost introdus într-un mod similar, prin modificarea câtorva cuvinte dintr-o lege. Acest lucru a făcut ca consumatorii moldoveni să plătească pentru un an și jumătate tarife pentru tranzitul de gaz rusesc către România sau Bulgaria, în cadrul taxelor generale de transport al gazelor.

În România, alte prevederi esențiale (de exemplu, calendarele de liberalizare) au fost lăsate pentru legislația secundară (în unele cazuri, chiar ordine de ministru nepublicate), iar acest lucru ar trebui evitat. Legislația

secundară poate fi modificată mai ușor decât legislația primară, imediat ce partenerii externi au mai puține pârghii prin condiționalități, întorcând de facto reformele din drum. Ca recomandare generală, **toate aspectele esențiale ale transpunerii celui de-al treilea pachet energetic ar trebui să fie în legile primare ale energiei aprobate de Parlament pentru a îndeplini condiționalitățile CE.**

- Chiar dacă legea ar ieși excelentă, **și mai importantă este punerea ei în aplicare.** De exemplu, CE ar trebui să ceară **calendare clare** pentru aprobarea legislației secundare de către MEC și ANRE (cu prevederi convenite cu CE); pentru construcția unor noi operatori (de exemplu, furnizorul centralizat, apoi operatorul de piață, și în cele din urmă pentru bursa de energie); dezvoltarea pieței (condiționată de diversificarea surselor de aprovizionare cu gaz și energie electrică) și abia apoi punerea în aplicare a liberalizării, odată cu diversificarea surselor. **Diversificarea depinde în mod esențial de finalizarea interconectărilor fizice cu piețele europene de gaze și de energie electrică, iar calendarul de liberalizare ar trebui să urmeze calendarul interconectărilor.**

Astfel, CE ar trebui să **elibereze tranșele de finanțare numai pe măsură ce etapele calendarului sunt puse în aplicare.** Numirile cheie în ANRE trebuie să urmeze proceduri deschise, competitive. Toate reglementările aprobate de ANRE trebuie să fie transparente, cât timp CE are pârghii.

- În afară de condițiile direct legate de energie (liberalizarea pieței și îmbunătățirea guvernantei ANRE), CE și alți parteneri externi ar trebui să convină asupra altor reforme care sunt esențiale, în special în materie de **securitate energetică și guvernanta companiilor de stat.** Zonele cele mai expuse la corupție sunt achizițiile și vânzările întreprinderilor de stat; precum și reglementările care pot favoriza unele grupuri de interese. În plus, aspectele legate de guvernanta în sectorul energetic moldovenesc (controlul Gazprom și al companiilor rusești asupra întregului sector de energie din Moldova, dependența de o singură sursă / sursă dominantă de energie) sunt esențiale pentru securitatea energetică și pot fi soluționate prin norme referitoare la funcționarea companiilor din sectorul energiei.

1. Pentru securitatea energetică, se poate face o **lege specială prin care să se interzică orice contracte încheiate de companiile energetice înregistrate în Moldova cu companii offshore sau cu firme care au acționari off-shore**, atât cu privire la achiziții, cât și la vânzări. Există un precedent util: Moldova va aproba deja anul acesta legislație referitoare la offshore în sectorul bancar (interdicție ca băncile să aibă companii offshore printre acționari). Prevederile legale referitoare la offshore ar putea fi extinse pentru a controla proliferarea practicilor de sifonare a banilor contribuabililor moldoveni prin offshore-uri și în alte sectoare cheie, iar sectorul energiei este un exemplu excelent, mai ales pentru că aici sunt și implicații grave pentru securitatea energetică.

2. **Reforma întreprinderilor de stat cu sprijin extern a funcționat în România (cel puțin parțial).** Guvernul român a aprobat în 2011 sub condiționalitate FMI o legislație destul de bună privind guvernanta corporativă a întreprinderilor de stat (selecția managementului, transparență și măsuri de reformă a guvernantei corporative; legea a fost îmbunătățită la sfârșitul anului 2015).

Astfel, o problemă majoră în Moldova, care afectează viabilitatea interconectării cu România și care duce la creșterea datoriilor Moldovagaz față de Gazprom, este faptul că noul guvern moldovean a înnoit recent contractul de furnizare a energiei electrice cu Energokapital, după o licitație destul de controversată¹⁵. Diferența dintre prețul mai mic de energie electrică oferit în noul contract de Energokapital și prețurile la energie din România ar putea să nu fie acum suficient pentru a asigura viabilitatea financiară a interconectării electrice cu România; dar continuarea schemei cu Energokapital va duce cel mai probabil la

---

¹⁵ <http://www.jc.md/ieftinirea-energiei-electrice-cu-10-expertii-populism/>

creșterea totalului datoriilor moldovenești pentru gaz către Gazprom, ca și în trecut, ceea ce face sectorul energetic al țării și mai vulnerabil la presiunile rusești.

Deși consumatorii moldoveni plătesc integral pentru energia electrică la prețuri mai mari (și acum) decât românii, contractele prin Eneogokapital au însemnat până acum că banii plătiți de consumatorii de energie electrică nu sunt folosiți pentru a plăti pentru gazul folosit la producerea energiei electrice. Acest lucru crește datoria totală a Moldovagaz față de Gazprom. Lanțul de aprovizionare este după cum urmează: Moldovagaz vinde gaze naturale la Tiraspoltransgaz, care vinde gazul la Eneogokapital. Centrala de la Cuciurgan (Inter RAO EES) "procesează" gazele pentru Eneogokapital, transformându-l în electricitate și facturează Eneogokapital numai pentru costul de procesare, acesta reprezentând doar o mică fracțiune din costul total al energiei electrice. Apoi Eneogokapital vinde electricitatea către Energom, care vinde în cele din urmă către consumatorii moldoveni. Astfel, **Guvernul Republicii Moldova este, de fapt, la ambele capete ale lanțului și, dacă există într-adevăr voință politică, ar putea opri ciclul vicios**: pe de o parte, statul deține 35% din acțiunile Moldovagaz și dreptul de a numi CEO-ul; pe de altă parte, Guvernul este unicul proprietar al Energom (companie de stat). Pentru a evita cercul vicios al neplății pentru gaze (și sifonarea banilor de la consumatori prin intermediul companiilor offshore), Guvernul ar putea emite o **lege privind guvernarea corporativă a întreprinderilor de stat**, care poate conține, printre altele, următoarele prevederi:

- **Nici o companie în care Guvernul deține mai mult (să zicem) de 25% nu va permite clienților să întârzie plata facturilor peste 6 luni** (acest lucru ar asigura încasarea de acum încolo a banilor pentru gazul consumat în Transnistria, vândut de către Moldovagaz). În cazul în care clienții nu plătesc mai mult de 6 luni, livrările trebuie întrerupte.

- **Nicio companie în care Guvernul deține peste 25% nu are voie să facă achiziții publice de la companii offshore** (prin acest lucru s-ar interzice continuarea contractelor între Energom și Eneogokapital prin care banii consumatorilor moldoveni sunt deviați spre companii offshore, de care ar putea beneficia corupții sau chiar și regimul separatist din Transnistria).

Este important ca Moldova să-și achiziționeze energia electrică în mod competitiv și să se pună capăt obiceiului de a prelungi contractele cu Eneogokapital. În plus față de condițiile menționate mai sus, orice nou contract de furnizare a energiei electrice trebuie să se facă printr-un proces competitiv, transparent de achiziții publice. UE ar trebui să impună **instituirea unei proceduri competitive, transparente pentru achiziționarea de energie electrică, cu asistență și supraveghere din partea CE**, care urmează să fie utilizate în toate contractele viitoare de energie electrică.

De asemenea, trebuie remarcat faptul că, în cazul în care Moldova are alternative la energia din Transnistria, datoriile Transnistriei față de Gazprom pentru gazul pot fi, tehnic, contabilizate separat și clar. În prezent, există contorizare la frontiera Ucraina-Transnistria și la frontiera moldo-transnistreană. În cazul în care consumatorii din Transnistria continuă să consume gaze și să nu plătească, iar factorii de decizie din Moldova ar avea voință politică, responsabilitatea pentru neplata consumatorilor din Transnistria ar putea fi transferată cu ușurință către Gazprom.

România

- Sprijinirea proiectului prin buna derulare a investițiilor aferente părții românești, atât pentru gaze, cât și pentru energie electrică.
- Acordarea de sprijin instituțional (transfer de know-how privind ANRE, dar și scheme de protecție socială pentru energie), având în vedere că aceasta se confruntă cu aceleași probleme și tocmai a început să le abordeze în mod serios.

- Sprijin la nivel regional pentru ca Moldova să fie inclusă de facto în grupul CESEC¹⁶, care promovează la UE prioritățile de interconectare pe gaze pentru sud-estul Europei. Deși este teoretic afiliată grupului CESEC, Moldova nu a semnat memorandumul de la Dubrovnik în iulie 2015, care "dă greutate" grupului.
- Desfășurarea de advocacy la instituțiile europene pentru susținerea independenței energetice a Moldovei, a proiectelor de interconectare și a întăririi instituțiilor.
- Stimularea interesului din partea companiilor românești (Transgaz) ca să participe cu capital la Vestmoldtransgaz, lucru care ar trebui întărit prin susținerea din partea Comisiei pentru a asigura că conducta nu va fi influențată de Gazprom sau de interese corupte din Moldova.

Moldova

- Restructurarea, pe termen mediu și lung, a sectorului energetic și eliminarea "constrângerilor bugetare slabe" (neplata) din sector.
- Fortificarea independenței și capacităților instituționale ale ANRE.
- Revizuirea tarifelor, trecerea la tarife „intrare-ieșire” pentru rețelele de transport gaze naturale.
- Promovarea reformelor nepopulare legate de implementarea Pachetului Energetic III (separarea efectivă a producătorului și furnizorului de transportator și distribuitor).
- Combaterea corupției în sector cu scopul liberalizării pieței și identificării unor surse financiare adiționale disponibile pentru consolidarea sectorului energetic.
- Numirea unui "campion" (coordonator motivat) al interconectărilor / diversificării surselor de aprovizionare cu energie, în cadrul Ministerului Economiei, care să fie responsabil de monitorizarea și evaluarea acestor proiecte, inclusiv pentru energia electrică.

---

¹⁶Un grup de lucru la nivel înalt, Central and South Eastern Europe Gas Connectivity, care analizează și selectează prioritățile de interconectare în piața de gaze din regiune pentru diversificarea surselor și rutelor. Scopul grupului e să faciliteze finalizarea proiectelor transfrontaliere și care au nevoie de coordonare între mai multe țări și să aplice reglementări armonizate.

Anexe

Anexa 1. Conținutul Pachetului Energetic III

Pachetul Energetic III	
Regulamente	Termen limită pentru implementare
Electricitate: Regulamentul (EC) nr. 714/2009 privind condițiile de acces la rețea pentru schimburile transfrontaliere de energie electrică și de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 1228/2003	1 Ianuarie, 2015
Regulamentul (EU) nr. 838/2010 privind stabilirea orientărilor referitoare la mecanismul compensărilor între operatorii de sisteme de transport și abordarea comună de reglementare în domeniul stabilirii taxelor de transport	1 Ianuarie, 2014
Gaz natural: Regulamentul (EC) nr. 715/2009 privind condițiile de acces la rețelele pentru transportul gazelor naturale și de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 1775/2005	1 Ianuarie, 2015
Directive	
Electricitate: Directiva 2009/72/EC privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice și de abrogare a Directivei 2003/54/CE	1 Ianuarie, 2015
Gaz natural: Directiva 2009/73/EC privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale și de abrogare a Directivei 2003/55/CE	1 Ianuarie, 2015

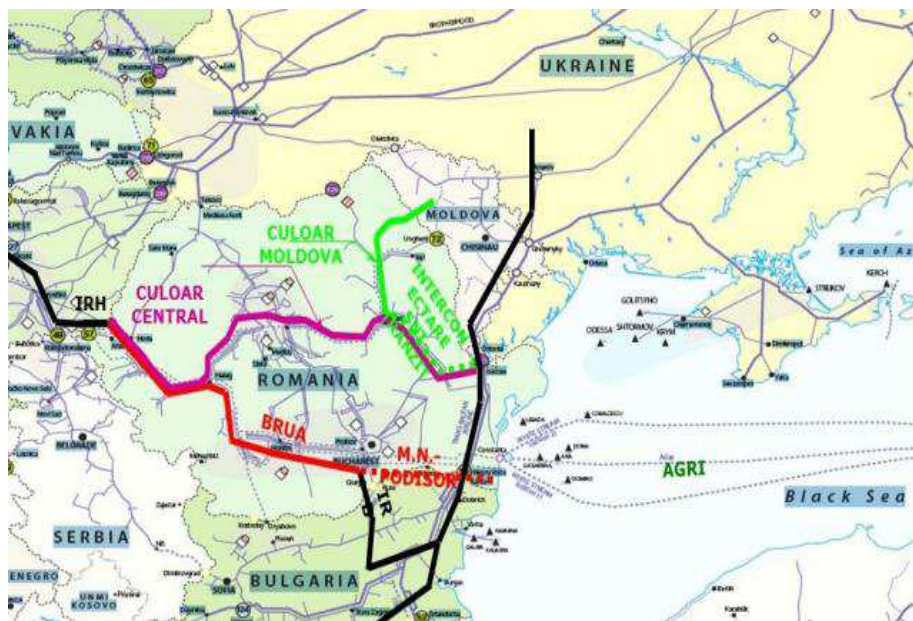
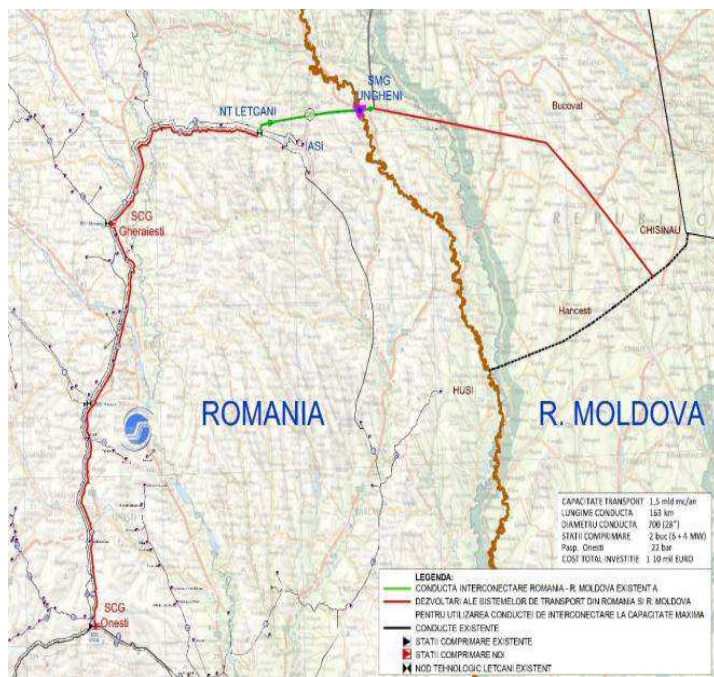
Sursa: Comunitatea Energetică

Anexa 2. Datele privind situația din sectorul gazelor naturale

		2011	2012	2013	2014
Volumul gazelor naturale achiziționate	miliarde m3/an	1152,1	1,0955	1,0312	1,0531
	milioane lei	4614	5185	4922,2	5658,7
Volumul livrat consumatorilor	milioane m3/an	1036,3	989,6	945,3	959
	milioane lei	5327,2	5942,6	5786,7	5867,3
Consumul de către populație	milioane m3/an	313,9	298,9	278,1	277,1
	milioane lei	1739,9	1942,8	1839,4	1832,6
	Pondere în consumul total (%)	-	-	29,4	28,9
Consumul de către instituțiile bugetare	milioane m3/an	52,7	50,3	42,4	42,7
	milioane lei	295,6	321,8	275,5	277,1
	Pondere în consumul total (%)	-	-	4,5	4,4
Consumul de către sectorul energetic	milioane m3/an	430,8	428,9	393,5	396,9
	milioane lei	2019,1	2380,5	2225,1	2245,1
	Pondere în consumul total (%)	-	-	41,6	41,4
Consumul de către alți agenți economici	milioane m3/an	238,9	211,5	231,4	242,3
	milioane lei	1272,6	1297,6	1446,7	1512,6
	Pondere în consumul total (%)	-	-	24,5	25,3
Încasări totale	milioane lei	5143,8	5637	5559,3	5194,5
Încasări de la populație	milioane lei	1755,4	1860,8	1879,5	1765,7
Încasări instituții bugetare	milioane lei	285,6	317	287,8	257,2
Încasări sectorul energetic	milioane lei	1906,3	2227,1	1958,8	1777,6
Încasări alți agenți economici	milioane lei	1196,5	1232,1	1433,2	1394,1
Nivelul încasărilor pentru gazele naturale livrate	(%)	96,6	94,9	96,1	88,5
Achitarea gazelor către SAD Gazprom	(%)	90,4	81,9	90	-

Sursa: ANRE, compilare de către autori (fără date referitor la regiunea transnistreană)

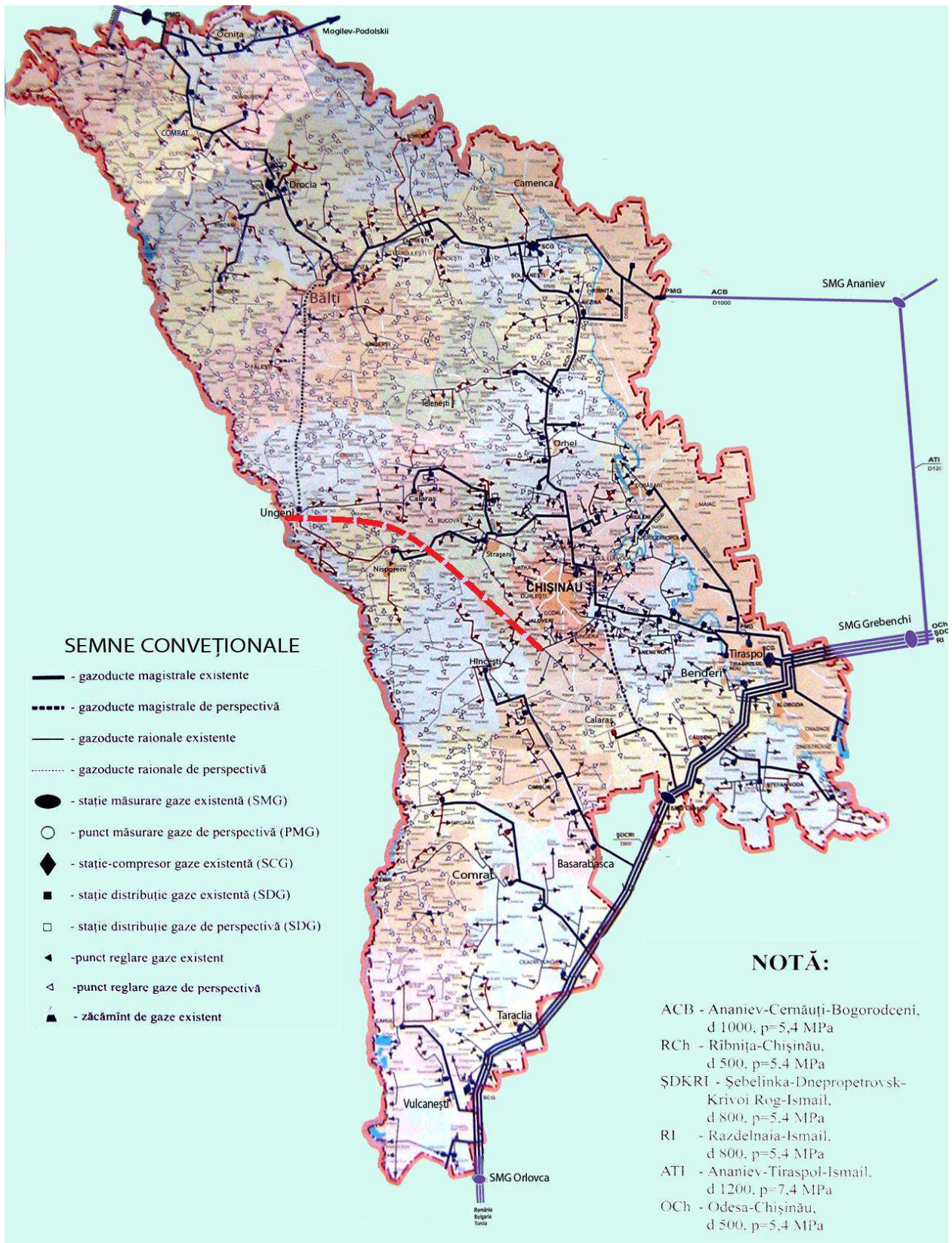
Anexa 3. Harta conductelor de gaz care tranzitează Moldova¹⁷

Sursa: Transgaz, Black Sea Offshore

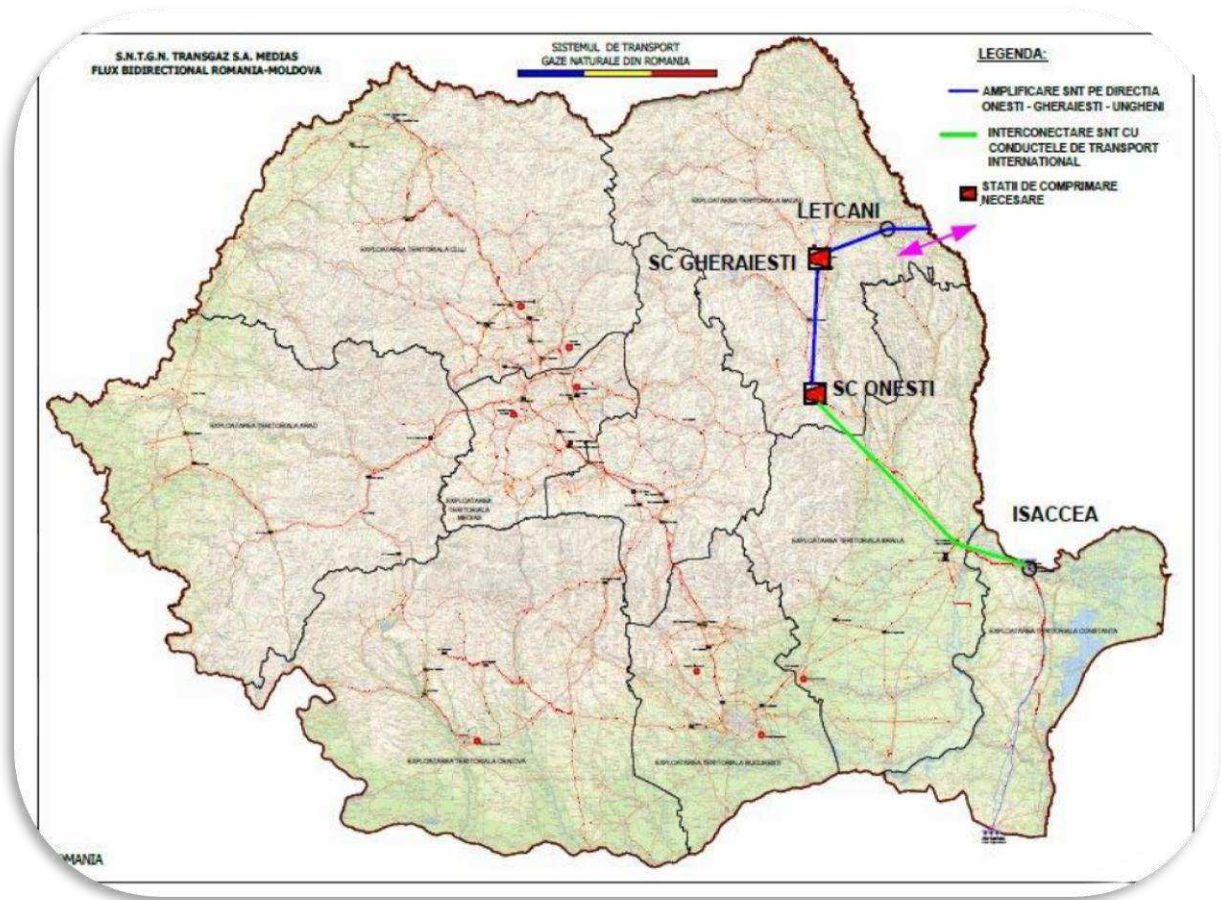
¹⁷ Teritoriul Moldovei este tranzitat de două conducte de gaz care vin din Ucraina: 1) Ananiev-Cernăuți-Bogorodcianî - 8,72 miliarde m³/an (Nord); 2) Șebelince-Dnepropetrovsk-Krivoi Rog-Ismail - 15,80 miliarde m³/an, și Ananiev-Tiraspol-Ismail - 20,00 miliarde m³/an (Sud), <http://www.timpul.md/articol/lungul-drum-al-gazului-romanesc-spre-chiinau-82315.html>

Anexa 4 Harta rețelei de gaze din Moldova

Sursa: Strategia Energetică 2007

Anexa 5 Planurile României de interconectare a Moldovei pe infrastructura de gaze

Sursa: Transgaz, 2016